

Balogh Felícia Laura

Speciális és preventív gyermekvédelem - új irányok, régi nehézségek

Konzulens: Dr. Rixer Ádám

Kézirat lezárásának dátuma: 2014. 11. 01.

Tartalomjegyzék

I. Bevezető gondolatok	3
II. A speciális gyermekvédelem és az állam szerepvállalása	4
1. A gyermekjogok és az állam kapcsolata	7
2. A gyermek mindenek felett álló érdeke és a hatósági beavatkozás	8
3. Az állami támogatások rendszere	9
4. A gyermekjóléti szolgálatok működése	11
5. A jelzőrendszer egyes kérdései	13
6. A kiemelés útja	13
7. Az állami ellátórendszer	16
7.1 A szülővel való kapcsolattartás kérdésköre	16
7.2 Intézményi formák	18
8. Reform gyermekotthoni modellek	21
III. Preventív gyermekvédelem és a közigazgatás	22
1. A szocializáció folyamata és az integrációs programok fontossága, a pedagógia szerepe	23
2. Oktatási modelleken alapuló stratégiák	25
3. Az önkormányzati stratégiák	28
4. Az egyházak és civil szervezetek bevonása	30
IV. Összegzés	33
Bibliográfia	37

Charles Huebner szavaival élve, melyek egy kisvárdai gyár munkahelyteremtési szándéka körüli vitában hangzottak el: "egy elefántot csak harapásonként lehet megenni".¹ Mind a gyermekvédelem és ezzel összefüggésben a romakérdés is egy-egy elefántja lehet társadalmunknak, melyet nem lehet tovább takargatni, égetően megoldásra van szükség. Ugyanakkor léteznek már kisebb-nagyobb "harapások" is, értve ez alatt azokat a reformprogramokat és integrációs stratégiákat, melyek általában kisebb településeken működnek, és ritkán kapnak médiavisszhangot. Éppen ezért rengeteg a tévhit, a területen dolgozó szakemberek úton-útfélen rosszindulatú megjegyzésekkel találkozhatnak, és összességében egyetérthetünk abban, hogy az ügy sürgőssége és jelentősége nem tudatosodott még kellőképp, és nem vonta maga után a köz elismerését az ebben ténykedők számára, sem azt a mentalitásváltozást, amely felébresztené a társadalom "lelkiismeretét", felelősségtudatát és tettvágyát a gyengébb és elesettebb tagjai felé.

Csak hogy néhányat említsek a gyakran elhangzó bírálatok és téves elképzelések közül, gyakran elhangzik az a kijelentés, hogy a gyerekek a rossz tulajdonságaikat, például lopásra való hajlamukat öröklik a felmenőiktől, ezzel csökkentve az örökbefogadás, vagy éppen a nevelőszülőség iránti lelkesedést, és figyelmen kívül hagyva a genetikai kutatások ezt cáfoló eredményeit, továbbá a tényt, hogy amennyiben egy gyermek egészséges értelemmel születik, onnantól kezdve minden teljes mértékben a szocializáció és a nevelés kérdése. Vagy éppen gyakran hallunk csak segélyért szülő és a munkát kerülő, a változást nem akaró, sem nem igénylő cigányságról, nem ismerve vagy éppen elhallgatva az integráció már meglévő sikereit, ha úgy tetszik, a már megtett "harapásokat", amelyek bizonyítják, hogy van helye és értelme jól tenni, segíteni, történjen ez az egyének szintjén, civil szervezetek útján, vagy éppen az állami szervezetrendszer igénybevételével. Nem utolsó sorban pedig diszkriminálva és a kitörésben megakadályozva az erre vállalkozók helyzetét.

Természetesen nem állíthatom, hogy könnyű és zökkenőmentes lesz a felzárkóztatás folyamata, sem azt, hogy rövid idő alatt végbemehet, sőt, afelé a nézet felé hajlok, hogy a probléma nagyobb szeleteinek felszámolásához legalább kettő, az integrálódásba bekapcsolt generáció lefutására van szükség. Azonban Tolkien Gyűrűk ura című művében, az egyik főszereplő, Gandalf szavaival élve: "Az úton végig kell menni, jóllehet nagyon keserves. És sem erővel, sem bölcsességgel nem jutunk messze rajta. Az utat éppoly reménnyel keresheti a gyöngé, mint az erős. Nem ritkaság, hogy ez a tettek sora, amelyek a világ kerekét

1 KRÉMER Balázs: Viták és holtpontok in: *Romakérdés az integráció csapdájában* (szerk. BÖSZÖRMÉNYI Jenő, RÓZSA Mária, Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda 2000) 63.

igazgatják: kis kezek hajtják végre, mert közben a nagyok szeme másfelé tekint."

A megoldáshoz ugyanúgy szükség van az apró kezekre, mint a nagyokra, a jóindulatú kezdeményezésekre, mint a jog és az állam hatékonyabb beavatkozására.

És mi alapozná meg jobban az ügy fontosságát, mint hogy egyikünk sem választja meg a családot, amelybe beleszületünk, és mindenkit egyenlő jogok és bánásmód illet meg, így a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeket is. Továbbá roppant mód fontos, hogy ez a segítségnyújtás már a gyermekeket érő nehézségek vagy éppen hátrányok bekövetkeztekor rögtön megtörténjék, hiszen ahogyan a mondás tartja – vélhetően John Locke tabula rasa elmélete alapján – "a gyermek olyan, mint egy gyurma, úgy marad, ahogyan hagyjuk". Igaz ez a családi háttérre, a gyermekkel foglalkozó pedagógusokra, a beavatkozó gyermekjóléti szolgálat vagy hatóságok munkatársaira, adott esetben a nevelőszülőkre vagy gyermekotthonokra. Az ellátórendszer hatékonysága megkerülhetetlen, mivel tudatosan vagy akaratlanul is, de nyomot hagynak a gyermekben.

Dolgozatomban a gyermekvédelem egyes kérdéseit és jogi vonatkozásait szeretném közelebbről megvizsgálni, felvonultatva az általam főként aktivista tevékenységem során a gyakorlatban is megismert és hatékonnak talált stratégiákat, a személyes érintettség ellenére minél objektívebben.

Szeretném előrebocsátani azt is, hogy a történelmi előzmények és a külföldi modellek elemzése, bár hasznos következtetésekkel járhatna, az okból nem kaptak számottevő helyet, mivel az eltérő társadalmi struktúra, mentalitás és állami berendezkedés folytán a vizsgált téma szempontjából – és a terjedelemre való tekintettel – nem rendelkeznek magyarázó erővel, azonban, ahol szükséges, utalás szintjén foglalkozom velük. Ugyanígy, tekintve a téma aktualitását és a "best practice"-ek újszerűségét, sok esetben kell hagyatkoznom internetes forrásokra, tanulmányokra, mivel ismereteim szerint az esetek többségében még nem született ezeket átfogó, könyv formátumú szakirodalom.

I. A gyermekvédelem és az állam szerepvállalása

Már-már közhelynek számít az a megállapítás, miszerint "a társadalom egyik fokmérője az, hogy miként gondoskodik a szegényekről, a segítségre, támogatásra szorulókról".² Ezt továbbgondolva, és arra keresve a választ, kinek a felelőssége egy társadalmi berendezkedésben a szegénység elharapódzása, megkerülhetetlen, hogy az egyén szintjéről,

² Az idézetet több helyütt is megtaláltam, névvel feltüntetve Abdai Péter politikus fogalmazott így egy konferencián.

adott esetben hibáztatásáról feljebb lépünk az egyént körülvevő közegre: az ő családjára, emberi kapcsolataira, végső soron pedig a társadalmat alkotó embercsoportokra és az ő felelősségérzetükre. A pauperizációt a szociológiai és szociálpolitikai álláspontok szerint az adott emberi közösségek összefogása, segítségnyújtása enyhítheti, adott esetben megszüntetheti az egyén "lecsúszásának" folyamatát, azonban ennek előfeltétele, hogy a társadalom tehetősebb tagjaiban éljen a szociális érzékenység és a tenni akarás, hogy egyik tagját se hagyja segítség nélkül. Ugyanakkor ezt a hozzáállást is tanulni és tanítani kell, hogy tudatosodjon a társadalmi csoportokat alkotó egyének mindegyikében, hogy nincsenek felesleges vagy kevésbé fontos tagjai. Ennek eszköze lehet az egymástól távol lévő csoportok közelítése, amely nagy akadályokba ütközik – figyelembe véve a műveltségi, szocializációs és anyagi különbségeket (példának okáért: „Ha a világ 1426 leggazdagabb emberének vagyonát a Föld összes lakosa közt egyenlően szétosztanánk, 177 ezer forintot kapna mindenki“³, vagy „Egy ezredfordulós felmérésben például az emberiség 20 %-a élvezte a világ összjövedelmének 85 %-át, s a három leggazdagabb embernek több vagyona volt, mint a legszegényebb negyvenhét ország együttes GDP-je.“⁴), és azt, hogy a feltörekvő egyének adott esetben sosem találkoznak mélyrehatóbban az egzisztenciális problémákkal küszködőkkel, és gyakran a felemelkedett tagok is elhagyják azt a közeget, ahonnan ők maguk kitörtek. A szociálpolitikai kérdések feszegetése vagy éppen a javak elosztásának egyenlőtlenségének latolgatása nélkül is megállapítható, hogy amennyiben a társadalom önszervező munkája alapján nem képes a szegényeit ellátni, szükség van az állam beavatkozására, redistribúciós funkciójára, annak is juttatva, aki semmit nem forgat vissza az államkasszába.

Nincs ez másként a gyermekvédelem területén sem: amennyiben egy társadalomban az egyik legkiszolgáltatottabb csoport, azaz a gyermekek egzisztenciája kerül veszélybe, és annak megoldási kísérletei adott esetben az eredményeket tekintve nem hatékonyak, egy fontos riasztás lehet a társadalom, és így az állam számára, hogy a beavatkozás szükséges. Beszélni kell továbbá az állam és a jog felé támasztott elvárásokról, azaz az államra egy jó, gondoskodó szerepet ruházunk-e, beleértve a szociális ellátások teljeskörű biztosítását.

A jogtudományban örökös vita, hogy mikor is „jó” a jog, és melyek a társadalom elvárásai a joggal szemben: legyen igazságos, méltányos, átlátható, követhető, és még hosszasan sorolhatnánk. Jelen dolgozat keretein belül nem lenne szerencsés állást foglalni és dogmatikai

3 www.atv.hu/egyeb/20130308_a_vilag_leggazdagabb_emberei_masfelezer_ember_kezeben_5_4_billion_dollar

4 VIDA Gábor: „Fenntarthatóság és a tudósok felelőssége“ *Magyar Tudomány* 2007/12. 1600.

vitákba bocsátkozni, ugyanakkor talán az megállapítható, kiemelkedő fontosságú, hogy a jog megfelelően reagáljon az adott társadalmi problémákra, azonban figyelembe kell venni, hogy szabályozással, avagy a törvény erejével nem lehet mindent megoldani, számolni kell a szankcionálandó terület szociológiai, morális, politikai kultúrájával is. Fontos szerepe lehet a hatásvizsgálatoknak, azaz annak felülvizsgálásának, hogy ténylegesen milyen következményekkel jár a jogi szabályozás: valóban azt érte-e el, amelyet a jogalkotó szándékolt, az emberek betartják-e, vagy megszünteti-e az esetleges visszaállásokat, amelyek a szabályozást indokolták, és amennyiben nem, rugalmasnak kell lennie a változtatásokra. Mindehhez pedig szükség van több terület szakembereinek együttműködésére.

Különösképpen szükségeltetik ez a közigazgatás területén, ahol az állami akarat közvetlenebbül szól bele az állampolgárok életébe a szervezetrendszer és az ellátórendszer kiépítésével. A közvetlenség a gyermekvédelem területén hatványozottabb, hiszen az állam, mint közjogi szereplő a gondoskodó szerepét tölti be, így kiemelten fontos, hogy hatékonyan működjön, különös tekintettel az érintettek nagy számára, hiszen csak állami gondoskodásban átlagosan húszezer gyermek él, és ehhez hozzá kell adni a gyermekjóléti szolgálatok és családsegítők ügyfeleit is – tehát azokat a gyermekeket, akiket nem szükséges ugyan kiemelni, mégis valamilyen formában segítségre szorulnak, vagy éppenséggel a kiemelés prevenciójára van szükség.

A gyermekvédelem fogalma Veczkó József szerint: „a társadalom kultúraátadó – és fejlesztő tevékenységének része, amelyben a biológiai, anyagi, egészségügyi, művelődési (ezen belül elsősorban pedagógiai és pszichológiai), szociális, pszichés, jogi és igazgatási feltételek komplex biztosításával segíti, intézményein keresztül szervezi, hogy a felnövekvő nemzedékek pozitív természeti és szociokulturális hatásokban részesüljenek, így megteremtődjenek annak a feltételei, hogy az egyének elérhessék személyiségfejlődésük felső határát, majd az érett felnőttiséget. Ugyanakkor a társadalomnak segíti feltárni, elemezni gazdasági, társadalmi működésének zavarait, és együttesen küzdenek azok megszüntetéséért. Közben támogatják a hátrányos helyzetbe kerülteket, továbbá különböző veszélyek miatt biológiai-fiziológiai, szociális és pszichés sérülést átélt fiatalok korrigáló személyiségfejlesztő neveléséről pedig gondoskodnak, hogy mind a kisebb, mind a nagyobb csoportokba, közösségekbe beilleszkedni képes emberekké váljanak.”⁵ Majd hozzáteszi: „A gyermekvédelmi tevékenységet a fejlett országokban a társadalom megbízásából az állam látja el közművelődési, egészségügyi, közigazgatási szervein keresztül, a társadalmi szervekre

5 DR. VECZKÓ JÓZSEF: *A gyermekvédelem pszichológiai és pedagógia alapjai* (Budapest: Tankönyvkiadó 1990) 121.

támaszkodva.“⁶

Ez alapján elkülöníthető a gyermekvédelem preventív (tehát a kiemelést megelőzni szándékozó) és speciális (a kiemelést kezelő) formája, azonban nem lehet a kettő közt éles határvonalat húzni. A WHO értelmezése szerint a megelőzésnek három színtere van: a probléma megelőzése, mely az alapellátásokat jelenti, a célzott segítségnyújtás, amely a probléma családon belüli megoldását tűzi ki, végül pedig a speciális, azaz a gyermek kiemelése utáni ellátások.⁷

A közigazgatási és jogi funkció megalapozása után felmerül, milyen viszony áll fent így az állam és a gyermekek közt. Értelmezhető-e klasszikusan közjogi viszonyként, azaz, hogy a fölérendelt állam a kiépített, közigazgatási intézményrendszerek útján adja meg a megfelelő, egyéni szükségletekre reagáló ellátást. Vagy ennél komplexebb, magánjogiasabb kapcsolat felé közelít, miszerint az állam mintegy "anyaszerepben" jelenne meg, biztosítva a gyermekekről való gondoskodást, és mintegy felnevelve őket, eljuttatja a felnőtté válásig. Ez a két szemléletmód határozza meg, hogy egy állam a gyermekvédelem kérdéskörét hogyan szabályozza, és ez alapján tehető fel, hogy tulajdonképpen kinek is a felelőssége, ha az így felépített rendszer hatékonyan vagy éppen nem megfelelően működik.

1. A gyermekjogok és az állam kapcsolata

A gyermekek jogait és a gyermekekkel kapcsolatos alapelveket az ENSZ 1989. évi Gyermekjogi Egyezménye, az Alaptörvény és az 1997. évi XXXI. törvény - Gyermekvédelmi törvény (a továbbiakban Gyvt.) fektetik le elsősorban. A gyermeki jogokat szokás eljárási és anyagi jogokra bontani. Gyermeki jog például a gyermek véleménynyilvánításhoz való joga, a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító, saját családi környezetében történő nevelkedéshez való jog, és az, hogy szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választhatják el. Az állam pedig kötelezettséget vállal ezek védelmére és az ehhez szükséges intézményrendszer kialakítására:

„A gyermeket fokozott védelem és gondoskodás illeti meg a család, a társadalom és az állam részéről.”

„Magyarország a család nélküli gyermeknek a családban születettekkel azonos jogokat

⁶ U.o. 122.

⁷ dr. FÁYNYÉ DOMBI Alice: *Gyermekvédelmi prevenció* Szeged: 2011

www.jgyphk.u-szeged.hu/tamopb/download/tananyag/Gyermekvedelmi_prevencio.pdf

biztosít.”

„A gyermeket fogantatásától megilleti lelki-, szellemi- és testi egyenletes fejlődését biztosító neveléshez való jog.”⁸

„A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.”⁹

„E törvény célja, hogy megállapítsa azokat az alapvető szabályokat, amelyek szerint az állam, a helyi önkormányzatok és a gyermekek védelmét ellátó természetes és jogi személyek, továbbá jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezetek meghatározott ellátásokkal és intézkedésekkel segítséget nyújtsanak a gyermekek törvényben foglalt jogainak és érdekeinek érvényesítéséhez, a szülői köteleességek teljesítéséhez, illetve gondoskodjanak a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzéséről és megszüntetéséről, a hiányzó szülői gondoskodás pótlásáról, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedéséről.”¹⁰

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az állami gondozásba vett gyermekek jogai máshogy alakulnak, hiszen azok egy intézmény és a gyermek közt állnak fent, így a szabályozás is nehezebb, mintegy „mesterségesebb” avagy „iskolásabb”, hiszen a családban feltételezett szeretetkapcsolatot e téren teljesen ki kell kerülni, és a családdal történő kapcsolattartást is szabályozni, mindezt az esélyegyenlőség alapelveinek érvényesülésének biztosításával.

Rózsás Eszter megállapítja: „Az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett és a gyermekotthonban elhelyezett gyermeknek joga van – állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó – teljes körű ellátáshoz, gondozáshoz, megfelelő neveléshez és oktatáshoz. A teljes körű ellátás a gyermek életkorának, egészségi állapotának és egyéb szükségleteinek megfelelő étkeztetést, ruházattal való ellátást, mentálhigiénés-egészségügyi ellátást és a lakhatás biztosítását jelenti.”¹¹

2. A gyermek mindenképp felett álló érdeke és a hatósági beavatkozás

A Gyvt. a gyermekek jogainak leszögezése mellett olyan alapelveket is meghatároz felsorolva, továbbá a törvény értelmezéséből is kikövetkeztethető módon, melyek a hatóságokat kötik a gyermekre kihatással lévő bármilyen aktus során. Ilyen alapelv példának

8 Alaptörvény 2. alszakasz 42. § -43. §.

9 1989. évi ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1. pont.

10 Gyvt. 1. § (1)

11 RÓZSÁS Eszter: *A gyermekjogok tartalma, érvényesülése és védelme* (Pécs: Doktori értekezés 2008) 91. ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/rozsas-eszter/rozsas-eszter-vedes-tezisek.pdf

okáért a családban maradás elve, amely azt kívánja elősegíteni, hogy a kiemelésre csak végső esetben kerülhessen sor, és addig az állami (önkormányzati) ellátórendszer segítse a családot, vagy éppenséggel a hátrányos megkülönböztetés és az ellátással való visszaélés tilalma, mely arra terjed ki, hogy az ellátásba vételt egyenlően kell biztosítani minden gyermek számára. Esetünkben a legfontosabb alapelv talán a gyermek mindenképp felett álló érdekének szolgálata, mely Dr. Bíró Endre meghatározása szerint „a gyermek ügyében történő döntéshozatal során kötelező mérlegelési szempont-prioritás”¹², és vezérlő szerepe kitűnik a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény rendelkezéseiből is, mely értelemszerűen a Gyvt.-ben is meghatározó. Rózsás Eszter így fogalmazza meg: "Ez az elv a legtöbbet vitatott, a legnehezebben értelmezhető (sőt, sokak szerint betarthatatlan és végrehajthatatlan), mégis a legfontosabb, a törvény egészét átható alapelv. A gyermekek védelmét ellátó helyi önkormányzatok, gyámhivatalok, bíróságok, rendőrség, ügyészség, pártfogó felügyelői szolgálat, más szervezetek és személyek a törvény alkalmazása során a gyermek mindenképp felett álló érdekét figyelembe véve, törvényben elismert jogait biztosítva járnak el. E szerveknek a gyermek érdekében szorosan együtt kell működniük.”¹³

Témánk szempontjából jelentős ezen elv megjelenése az oktatásban. Szüdi János így ír erről: "A közoktatásban a gyermek mindenképp felett álló érdeke különösen, hogy a törvényben meghatározott szolgáltatásokat megfelelő színvonalon biztosítsák részére, továbbá minden segítséget megkapjon képessége, tehetsége kibontakoztatásához, személyisége fejlesztéséhez, ismeretei folyamatos korszerűsítéséhez, valamint ügyeiben méltányosan, humánusan, valamennyi tényező figyelembevételével, a többi gyermek, tanuló érdekeinek mérlegelésével, a rendelkezésre álló lehetőségek közül számára legkedvezőbbet választva döntsenek." ¹⁴

Mindezekből az szűrhető le, hogy a hatósági beavatkozásra, amennyiben azt az érintettek önkéntesen nem kérik, csak és kizárólag a gyermek mindenképp feletti érdekének szem előtt tartásával és az ezzel arányos mértékben és időtartamig kerülhet sor. Ebből következőleg az állami beavatkozásnak is szükségszerű határt szabni, hogy milyen helyzetekben és mértékben szólhat bele a családok magánéletébe, mikor is szükségszerű a fellépés.

3. Az állami támogatások rendszere

A Gyvt. merőben új és a maga idejében korszerű konstrukciót hozott létre azzal a céllal, hogy

12 DR. BÍRÓ ENDRE: *Gyermekek eljárásjogok* www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermekek_eljarasjogok.pdf
13 RÓZSÁS, 89.

14 SZÜDI JÁNOS: „A gyermek mindenképp felett álló érdeke“ *Élet és Irodalom* XLIX./43., 2005. október 28.
www.es.hu/szudi_janos;a_gyermek_mindenek_felett_allo_erdeke;2005-10-30.html

természetbeni és pénzbeli juttatásokkal könnyítse meg a gyermekek családban történő nevelkedését, ehhez gyermekjóléti szolgáltatásokat párosítva, hogy csak végső esetben kerüljön sor a gyermek családból történő kiemelésére, melyhez gyermekvédelmi szakellátások társulnak.

Ilyen szolgáltatások a gyermekjóléti szolgáltatás (a gyermekjóléti szolgálatok segítik a családokat a gyermekek veszélyeztetettségének kiküszöbölése érdekében tanácsadással, foglalkozásokkal), továbbá a gyermekek napközbeni ellátása (típusai: a bölcsőde, a családi napközi, a házi gyermekfelügyelet, illetve az ügynevezett alternatív napközbeni ellátások) és a gyermekek átmeneti gondozása (helyettes szülők vagy átmeneti otthonok útján).

A kiemelés esetén is ideiglenes, átmeneti és tartós nevelésbe vételről beszélhetünk, tehát ebből is az következik, hogy a tartós nevelés csak a végső megoldás, és arra csak kiváltképp indokolt esetben kerülhet sor. Az ideiglenes nevelésbe vétel esetén a szakembereknek harminc nap áll rendelkezésükre, hogy döntsenek a gyermek sorsa felől. Alaphelyzetben a rendszer kialakítása a gyermekeket lakásotthonokban és gyermekvédelmi központokban kívánta elhelyezni. Reagált a speciális esetekre is, így különleges ellátást biztosítva a 3 éven aluli gyermekek, a fogyatékosok vagy tartósan betegek és a bíróság által javítóintézeti nevelésbe vagy előzetes letartóztatásba utalt fiatakorúak számára. Az átmeneti- és tartós nevelésbe vett gyermekeknek teljes körű ellátást biztosít, és törekszik arra, hogy sor kerülhessen a gyermekek integrálására – iskoláztatásuk és nagykorúvá válásuk után otthon- és életkezdési támogatással elősegíteni a beilleszkedést a felnőtt társadalomba, önállóan vihessék ügyeiket, önellátók legyenek. Ehhez nyújt segítséget az utógondozói ellátás. Mindemellet a Gyvt. egy nevelőszülői hálózat kiépítését is zászlójára tűzte, mely tendencia idén januártól vált dominánssá, ugyanis a 12 éven aluli gyermekeket lehetőség szerint az állami fenntartású intézmények helyett nevelőszülőkhöz kell kiszervezni, amennyiben az nem jár a gyermek testvéreitől való elszakításával, illetve megfelelő nevelőszülői gondoskodás biztosítható.

Az e rendszer felett való örökös és intézkedés a gyámhatóság, az önkormányzatok és a jegyző közt oszlik meg. Így példának okáért az önkormányzatok feladata a Gyvt.-ben meghatározott intézmények kialakítása és fenntartása, a gyermeket a jegyző veheti védelembe vagy utalhatja ideiglenes hatályú elhelyezés alá (tehát a sürgős intézkedést igénylő ügyekben jár el), míg a gyámhatóság intézi a gyermekkel kapcsolatos, speciális szakmaiságot igénylő ügyeket (átmeneti-és tartós nevelésbe vétel, elhelyezés, örökbefogadás), összességében ellátja az ellenőrzést és felügyeletet.

4. A gyermekjóléti szolgálatok működése

A gyermekjóléti szolgálatok működését a Gyvt.-n túl a a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet szabályozza.

A Gyvt. 39. §-a adja meg a gyermekjóléti szolgáltatás fogalmát: "olyan, a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését. "

Ez alapján a szolgáltatás feladatait is három fő csoportra osztja: egyfelől a gyermek testi, lelki egészségének, családban történő nevelésének elősegítését szolgálókra (példának okáért a hivatalos ügyek intézésének segítése, és a családtervezési, a pszichológiai, a nevelési, az egészségügyi, a mentálhigiénés és a káros szenvedélyek megelőzését célzó tanácsadás vagy az ezekhez való hozzájutás megszervezése, továbbá a válsághelyzetben lévő várandós anya támogatása, segítése, tanácsokkal való ellátása, valamint számára a családok átmeneti otthonában igénybe vehető ellátáshoz való hozzájutás szervezése). A másik fő funkció a kialakult veszélyeztetettség megszüntetése, amely körében a családgondozás során elősegíti a gyermek problémáinak rendezését, a családban jelentkező működési zavarok ellensúlyozását, a veszélyeztetettséget előidéző okokat igyekszik feltárni és ezek megoldására javaslatot készíteni, melyet a család adottságaihoz és egyéni tempójához igazít, és igyekszik annak megtartásában segíteni, nem utolsósorban pedig az egyéb szolgáltatásokkal segíti összekapcsolni a családot. Amennyiben ezen törekvések sikertelenek, a gyermekjóléti szolgálat tesz javaslatot a gyámhatóságnak a gyermek kiemelésére. Így a harmadik feladatkör pedig a már családjából kiemelt gyermek visszahelyezése érdekében történik, a családgondozás biztosításával, azaz a mihamarabbi visszakerülést elősegítő tevékenységekkel a család gyermeknevelési körülményeinek megteremtéséhez, javításához, azaz a szülő és a gyermek közötti kapcsolat helyreállításához szükséges lépések kidolgozása és végigkísérése, másfelől az utógondozás biztosítása, tehát a családjába visszakerült gyermek visszailleszkedését segítő feltételek segítése és az utánkövetés.

Fontos megemlíteni, hogy a gyermekjóléti szolgálatokat is köti az ügyintézés során a legkisebb beavatkozás elve, amely annyit tesz, hogy: „mindenkor úgy kell tanácsot adni, segítséget nyújtani, ellátást biztosítani, hogy az csak a lehető legkisebb mértékben tegyen bármit a

felhasználók helyett, illetve ellenében. Mind a gyermek, mind szülei számára a maximális véleményalkotási, döntési lehetőséget kell biztosítani.”¹⁵

Mindezekén túl a Gyvt. a gyermekjóléti szolgálatok tevékenységi körét kibővíti, ide tartozik a településen élő gyermekek szociális helyzetének, veszélyeztetettségének folyamatos figyelemmel kísérése, a gyermek panaszának meghallgatása, és annak orvoslása érdekében a szükséges intézkedés megtétele, a védelembe vett gyermek gondozási-nevelési tervének elkészítése, illetve a gyámhatóság megkeresésére a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásához kapcsolódó pénzfelhasználási terv kidolgozása, a helyettes szülői hálózat szervezése, illetve működtetése, a nevelési-oktatási intézmény gyermekvédelmi feladatának ellátásának segítése, felkérésre környezetanulmány készítése, és a települési önkormányzatnál új ellátások bevezetésének kezdeményezése, továbbá részvétel a rendőrség szórakozóhelyi razziáin, melyek célja az ott tartózkodó fiatalok felkutatása.

A gyermekjóléti szolgálatokat az önkormányzatok hivatottak fenntartani, az esetek többségében a családsegítő szolgálattal egy intézményben, de az önálló intézményi forma vagy leginkább kisebb települések esetében önálló személy kijelölése is bevett és a törvény által megengedett gyakorlat. Érdekes megjegyezni, hogy egyházi fenntartó és nem állami fenntartó is működtethet gyermekjóléti szolgálatot, gyermekjóléti központot (mely „az általános szolgáltatási feladatain túl a gyermek családban nevelkedésének elősegítése, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében a gyermek igényeinek és szükségleteinek megfelelő önálló egyéni és csoportos speciális szolgáltatásokat, programokat nyújt. Így utcai és lakótelepi szociális munkát, kapcsolattartási ügyeletet, kórházi szociális munkát, készenléti szolgálatot biztosít.”).¹⁶ Az állam normatív támogatásban részesíti ezeket, és két évente legalább egyszer ellenőrzi a források felhasználását.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a gyermekjóléti szolgálatok nem hatóságként működnek (adódik ez fő feladatukból, melyek a gondozás, szervezés és szolgáltatás), amely tény a változtatást célzó eszközeiket egyfelől leszűkíti - ezek az alapellátás, a védelembe vétel és javaslattétel a gyámhatóságnak az ideiglenes hatályú elhelyezésre, családba fogadásra vagy a kiemelésre. Másfelől mintegy hidat képeznek a segítségre szoruló családok és a gyámhatóság közt, mondhatni, a konkrét hatósági beavatkozás "előszobájaként" funkcionálnak, ezzel lehetővé téve a közvetlenebb, adott esetben személyesebb kapcsolatot az ügyféllel, és így a hatékonyabb együttműködést egyaránt.

¹⁵ modernizacio.hu/old/data/9/03%20Gyermejkj%F3l%E9ti%20szolg%E1ltat%E1s%20-%20prevenci%F3%2024o.pdf 7.

¹⁶ Gyvt. 40. § (3).

5. A jelzőrendszer egyes kérdései

Amennyiben a gyermek biztonságos fejlődése bármilyen formában veszélybe kerül, azt az úgynevezett jelzőrendszer hivatott jelezni a gyermekjóléti szolgálatnak. Különösen a gyermekbántalmazás felismerében tölt be a jelzőrendszer hangsúlyos szerepet, melynek a Gyvt. 17. §-a sorolja fel a szereplőit, e körbe tartozik például a védőnői szolgálat, a háziorvos, a családsegítő szolgálat, a közoktatási intézmények, a rendőrség és a pártfogó felügyelői szolgálat.

A jelzőrendszer a későbbiekben is együtt kell működjön. Ahogy az EMMI által kidolgozott Módszertani Útmutató fogalmaz: „{A jelzőrendszer tagjai} nagyon fontos szereplővé válhatnak egy-egy konkrét esetben és széles körű körütekintést igényel közreműködésük a gyermekvédelemben, hiszen ha a „szokásosnál” nagyobb intenzitással, gyakran kell megjeleníteniük egy család életében, akkor ott feltételezhetően ismétlődő, elhúzódó vagy súlyosabb esetről van szó. Figyelembe véve, hogy egyéni affinitásuk és szakmai felkészültségük is természetesen korlátozottabb, kialakulatlanabb a gyermekvédelem területén járatosabb gyermekjóléti vagy szociális intézmények dolgozóinál, a jogaikról és kötelezettségeikről való tájékoztatás kiemelkedő fontosságú.”¹⁷

6. A kiemelés útja

A közhiedelemmel ellentétben az esetek legalacsonyabb arányában fordul elő, hogy a gyermeket a szülő(k) halála miatt veszik állami gondoskodásba. Sokkal gyakoribb ok, hogy a bíróság megszünteti a szülő felügyeleti jogát, mivel a szülők a gyermeket bántalmazzák, vagy számára a neveléshez és egészséges fejlődéshez szükséges feltételek biztosítására képtelenek (alapellátások – mint közművesítés, élelem, ruháztatás és iskoláztatás és az arra való hajlandóság hiánya). Továbbá van, hogy a gyermek maga kéri a nevelésbe vételt, vagy ez a szülők bűnöző életformájából adódik (legtöbbször a szülő szabadságvesztésének letöltésének hatálybalépése, vagy ha éppen a gyermek vált a bűncselekmény áldozatává, ezért szükséges a kiemelés). Megjegyzendő alapelv, hogy csupán anyagi okokból a gyermek nem emelhető ki a

17 A gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működtetése kapcsán a gyermek bántalmazásának felismerésére és megszüntetésére irányuló szektorsemleges egységes elvek és módszertan www.kormany.hu/download/b/52/00000/gyermekek%20b%3A1ntalmaz%C3%A1s%C3%A1nak%20felismer%C3%A9s%C3%A9re%20%C3%A9s%20megsz%C3%BCntet%C3%A9s%C3%A9re%20ir%C3%A1nyul%C3%B3%20egys%C3%A9ges%20elvek%20%C3%A9s%20m%C3%B3dszertan.pdf

családból, azonban az anyagi források szűkössége (amelynek háttérében akár a helyes pénzbeosztás elsajátításának hiánya is húzódhat), szinte egyenesen vezet ahhoz, hogy a szülők nem képesek a kiemelés elkerülésének feltételeit betartani, és így azt megakadályozni sem. Az UNICEF 2014-es jelentése szerint: "A gyermekszegénység változását vizsgálva Magyarország a 41 fejlett ország rangsorának alsó harmadában, a 29. helyen helyezkedik el. A jelentés szerint 2008 és 2012 között a gyermekszegénységi ráta 3 százalékponttal 22,6 százalékra nőtt. Ez körülbelül egy 33.000 fős növekedésnek felel meg. Magyarország 8 évnyi jövedelemnövekedéstől esett el 2008 és 2012 között. Ez azt jelenti, hogy 2004-ben volt utoljára olyan alacsony a családok medián háztartás jövedelme, mint 2012-ben."¹⁸

Másfelől nem hunyhatunk szemet afelett sem, hogy a gyermekbűnözők jelentős százaléka is állami gondozott körökből kerül ki. Az így nevelt gyermekek ki vannak téve a drog- és alkoholfogyasztás, a gyermekprostitúció és a vagyon elleni bűncselekmények veszélyeinek.

Nem utolsó sorban pedig a 18. életévüket betöltött, kikerülő gyermekek gyakran válnak áldozataivá saját családjuk vagy más ismerős családok pénzülségének, és lesznek így pénztelenek és hajléktalanok. A tankötelezettség 16. évre törénő lecsökkentése és az iskolakerülés gyakorlattá válása folytán az utcára került fiatal felnőttek sokszor még nyolc osztállyal sem rendelkeznek, nemhogy egy szakmával, vagy félbehagyott középiskolai tanulmányokkal, hogy annak folytatásával akár visszakerülhessenek a gyermekvédelem oltalmazó karjai alá. A KSH 2011-es adatai¹⁹ szerint a kikerült állami gondozottaknak csupán 25%-a jutott el érettségi bizonyítványt adó képzésig, és csak minden 30. a felsőfokú tanulmányokig.

Összességében az mondható, hogy a gyerekek "cseberből vederbe" kerülnek, jó esetben az egyik szociális intézmény gondoskodása alól egy másik oltalma alá, kihasználva ezzel az állam által nyújtott egyéb segélyezési szolgáltatásokat (hajléktalanellátás vagy rehabilitációs intézmények). Statisztikai adatok szerint ez is az állami gondozottak mintegy 6 %-át érintette. Aggasztó, hogy a kikerültek 60-70%-a ugyanabba a közegbe kerül vissza, ahonnan kiemelték, azaz 25% ismeretlen helyen tartózkodik, 12 % -ot ismerősök fogadnak be (nagyon gyakran csak a fiatalok életkezdesi támogatásáért cserébe, amely összeg elköltési időtartama így meglehetősen rövid), 23 % pedig saját családjához tér vissza; a 2011-ben kiköltözött 1541 fiatalból 1077, azaz 69,9 % nem vállalt munkát, pedig 918 fő közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Tehát nagy valószínűséggel az állami segélyezési rendszert veszik igénybe a kikerülést követően is. Tovább folytatva a gondolatmenetet, és a tapasztalatok

18 unicef.hu/-/2-6-millio-gyermek-sullyedt-szegenysegbe

19 www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf

alapján, már az állami nevelés alatt is sok gyermek válik szülővé (lányok esetén ekkor a gyermekkel együtt nevelőszülőkhöz szervezik ki őket, de az is egyre elterjedtebb, hogy a 16. életévüket már betöltött várandós lányok gyámhatósági engedéllyel házasságot kötnek a már 18. évét betöltött, a születendő gyermekük apjának tartott személlyel, így elérve nagykorúsításukat, és azt, hogy kikerüljenek az állami gondozásból, ezzel elvágva magukat az utánkövetés és visszailleszkedés lehetőségeitől), és a kikerülés után is nagy arányban vállalnak gyermeket, akik közül aztán nagy számban kerülnek megintcsak állami gondozásba. Itt kell említést tenni arról, hogy a kiemelt gyerekek jelentős része (70-80%) roma származású, ez a gyakorlatban azt is jelentheti, hogy a roma többségű térségek gyermekotthonai akár kizárólag roma gyerekekből állnak, amely a megoldási kísérleteknél válik jelentős szemponttá, hiszen felveti annak elengedhetetlenségét, hogy a hatékony megoldást a romafelzárkóztatás talaján érdemes keresni. Az ombudsman jelentése szerint: "Magyarországon 2011-ben 3,05 millió ember élt szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben, ezen belül a roma népesség többsége, mintegy 500-600 ezer ember. A kilátástalan helyzetű rétegekben a társadalom egészéhez viszonyított számarányuknál nagyobb arányban vannak romák, integrációjuk helyenként szinte reménytelennek tűnik."²⁰

Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a cigányság lenne képtelen a gyermekek felnevelésére, sokkal inkább van szó arról, hogy a társadalomban elfoglalt helyük és szociális helyzetük a be nem illeszkedés és (szigorúan területspecifikus megközelítésből) a mélyszegénység, vagy az aluliskolázottságból és munkanélküliségből következő megélhetési bűnözés, vagy éppen a szabad akaratból választott bűnözői életforma következménye. Ráadásul a hatékonytalanság egyik oka is szorosan ehhez kapcsolódik, mégpedig az, hogy a cigányoknál a családi kapcsolatok sokkal szorosabbak (egyes kutatók vélekedése szerint ez onnan is eredeztethető, hogy saját állam híján a család tölti be a "saját országot", a valahová tartozás helyét is), éppen ezért maga a kiemelés is sokkal nagyobb traumát jelent, és vonja maga után a szökés következményét, kikerülés után pedig a más helyen történő önképzés, adott esetben munkavállalás helyett a családdhoz való visszatérést, és az ottani életmód folytatásának másolását.

Egy konkrétan megtörtént és mindennapinak mondható életúttal szemléltetve a helyzetet, gondoljuk át, mennyibe kerül az államnak mint szülőnek egy állami gondozott élete: ha ő tegyük fel, 1 éves korában került gyermekvédelmi intézménybe, 18 éves koráig három

20 444.hu/2014/03/30/az-ombudsmani-jelentes-szerint-harommillio-szegeny-ember-el-magyarorszagon/www.ajbh.hu/documents/10180/1210223/AJBH+Besz%C3%A1mol%C3%B3%202013/ef587a6b-5ae4-43ec-83d2-e3f335e6c4d1?version=1.0

rendőrségi és két bírósági ügye volt, 16 évesen már apává vált, 18 éves korától 21 éves koráig javítóintézetben élt, majd ezután egy ideig hajléktalanszállón tartózkodott, utána meg rokonoknál; ezután született további két gyermeke, és mivel állandó munkaviszonya nincsen, ezért mindhárom gyermeke állami gondozásba kerül, ő meg ezután hol börtönben, hol szabadlábon - segélyekből és bűnözésből él.

Távol álljon, hogy a példával bárki arra jusson, hogy mindezen kiadások teljesen feleslegesek, sokkal inkább arról van szó, hogy ha a "jó állam" ennyit áldoz egy emberre, akkor azt hatékonyabban is befektethetné, úgy, hogy az vagy annak egy része legalább megtérüljön. Lévén a probléma összetett, ha a kezdetét szeretnénk megtalálni, évekre, évtizedekre kellene visszanyúlni, elemezve az állami gondoskodásba vettek társadalmi helyzetét. Ráadásul, tekintettel az érintett kiskorúak nagy számára (az állami gondozottak száma az elmúlt években 15-20 ezer fő közt mozgott), hozzávéve azokat, akik valamilyen külső ok folytán nem kerülnek átmeneti- vagy tartós nevelésbe, bár egyébként szükséges lenne, és nem hagyva figyelmen kívül, hogy a helyzet megfelelő kezeléséhez minden egyes gyermek állapotát külön kellene elemezni, és az ő beillesztésére személyre szóló programot kidolgozni, érthető, hogy állami úton – és jelen dolgozat keretei közt is – nehéz lenne minden okra visszavezetni a problémát.

7. Az állami ellátórendszer

Talán a legkényesebb terület, ugyanakkor a megoldás kulcsa lehet, ha felfejtjük azokat az intézményi visszasságokat és területeket, melyek részben előidézik vagy erősítik a mostani állapotokat.

7.1. A szülőkkel való kapcsolattartás kérdésköre

A kiemelés természetéből fakad az előbbieken már tárgyalt jelenség, miszerint a szülők valamilyen ok folytán nem alkalmasak a gyermekek családban történő nevelésére, ezért is indokolt a gyermekek állami gondoskodásba vétele. Szem előtt kell tartani, hogy a nevelés jellege elsősorban átmeneti, tehát mindig "ott lebeg" a visszakerülés lehetősége, és nem elfeledhető a kötődés szerepe sem. Éppen ezért az elhelyezésnél szempont, hogy az eredeti lakóhelyhez (ezzel közvetlenül a szülőhöz, vagy gondviselőhöz) legközelebb eső és fogadóképes gyermekotthon fogadja a gyermeket, a testvéreitől való elszakítás nélkül, és ideális esetben a szülővel való kapcsolattartás lehetőségével. Ez abban áll, hogy a szülő

meglátogathatja a gyermeket, sőt, ez mintegy kötelessége, hiszen ha ezt egy éven túl elmulasztja, a gyermek automatikusan tartós nevelésbe kerül, örökbefogadhatóvá válik. (Más kérdés, hogy vajon ha a szülő mindössze évente egyszer-kétszer látogatja a gyermeket, mennyire nevezhető elegendőnek a gyermek számára). A látogatásokra az önkormányzatoktól útiköltség térítése is igényelhető. Másfelől, iskolai szünetekben a gyermekek is tölthetnek otthon egy meghatározott időtartamot. Azonban ez is kettős megítélésű, hiszen a kötődés szempontjából egyértelműen helyénvaló lehet, viszont a szocializálási – kiemelési célzatot nézve több szempontból is nehézkes eldönteni, mi a gyermek "mindenek feletti" érdeke. Ugyanis nagyon sokszor az a nevelői tapasztalat, hogy amit az intézeti nevelés két otthonlét között elért, azt egy otthon töltött rövid idő is totálisan lerombolja, szinte mindig újra kell kezdeni a nevelési lépcsőfokokat, amik így sosem jutnak túl egy bizonyos szinten. Ráadásul az otthon látott minták erősítik a gyerekekben, hogy az amúgy antiszociális viselkedésformák (munkanélküliség, semmittevés, bűnözés, torz párkapcsolati formák stb.) mellett is meg lehet élni, nincs szükség a kötelességnek megélt intézettől megkövetelt életformára, szabályokra, tanulásra és munkavállalásra. Így lesznek magasabb számúak a szökések és válik kíváncsiabbá a 18. év betöltése után a hazaköltözés, még ha ez az ígéretes tanulmányok – tulajdonképpen a kitörési lehetőség – megszakításával is járna.

Másrészről számításba kell venni a folyamatosan "függő helyzetben lét" lélektani hatásait is, nevezetesen, hogy az ideiglenes vagy tartós nevelés rendszeres felülvizsgálata milyen maradandó nyomokat hagyhat a gyermekekben. Ahogy az bontóperekben a gyermekelhelyezés rendezése során ismeretes, egy gyermeknél szülei elválása után további trauma a bírósági eljárás alatti létbizonytalanság, amennyiben pedig betöltötte tizennegyedik életévét, és a döntésbe bevonják, az eljárásban való részvétel. Nincs ez másként az állami gondoskodásba került gyermekeknél sem, ahol az ismétlődő felülvizsgálatok adott esetben csak növelhetik az amúgy is sok nehézséget tapasztalt gyermek megpróbáltatásainak sorát, hiszen a kiemelés előtti devianciák és traumák után szembe kell néznie az állami gondozásba kerülés által megváltozott körülményeivel, és alkalmazkodni ezekhez. (Egy hétköznapiabb példával élve, hogy könnyebben megértsük a helyzetet, nézzük csak meg, hogy akár egy költözés, vagy iskolaváltás is milyen nehezen feldolgozható esemény lehet egy gyermek számára, aki ideális esetben legalább szülői támogatásra számíthat, míg a kiemelt gyermeket ezután is új környezet, és addig ismeretlen felnőttek (nevelők) veszik körül). Ezt követően pedig a rendszeres felülvizsgálatok, adott esetben a tárgyalásokon való részvétel további érzelmi töréseket okozhatnak, esetlegesen hiú reménységben tarthatják, hogy hamarosan visszakerülhet a saját családjába, amelynek elmaradása miatti csalódás további lelki

sérülésekkel járhat. Hasonlóan a gyerekbarát igazságszolgáltatás bevezetése szükségességének felismeréséhez és alkalmazásának eredményességéhez, megfontolandó lenne, hogy az ilyen helyzetben lévő gyermekeket is hogyan lehetne kevésbé megterhelő módon bevonni az eljárási folyamatba, oly módon, hogy mind a gyermek mindenek feletti érdekének szem előtt tartása, mind a családban maradáshoz való jog összhangban maradhasson.

7. 2. Intézményi formák

Egy gyermekotthon személyzete szakképzett nevelő(k)ből, gyermekfelügyelőkből és gyermekvédelmi asszisztensekből álló munkacsoportból tevődik össze. Rajtuk kívül működik családgondozó-utógondozó, pszichológus és fejlesztő pedagógus is, nem utolsósorban pedig a gyermekjogi képviselő.

Megfigyelhető, hogy minden gyermekotthon működése más és más, a rendszer kialakítása nagyban függ a gyermekek összetételétől és az intézményvezető személyétől, az általa kijelölt pedagógiai irányoktól és vezetői modelljétől.

Az integrálási cél sikerességéhez hozzátartozik a családban történő életforma megismerése. Így a Gyvt. előtérbe helyezte a nevelőszülőkhöz való kiszervezést, ami immár 2014 januárjától törvényileg is kötelező a 12 év alatti kiskorúak vonatkozásában. „Intézményi elhelyezésre csak akkor kerülhet sor, ha a gyermek egészségi állapota, a nagy létszámú testvérsor együttes elhelyezésének igénye, illetve a vér szerinti szülő kifejezett kérése akadályozza a nevelőszülőhöz helyezésnek. Ezzel párhuzamosan 2014 folyamán a 3 év alatti, 2015 folyamán a 6 év alatti, 2016 folyamán pedig a 12 év alatti, már szakellátásban élő gyermekek is fokozatosan nevelőszülőhöz kerülnek (a fenti kivételekkel).”²¹ Az így elérendő és kívánatos eredmény az lenne, hogy a gyermek családban nevelkedhessen, megkapva a neki legmegfelelőbb nevelési módszert és a kellő figyelmet. Mindazonáltal fentmarad a nevelőszülőség átmeneti kicsengéséből és jellegéből fakadó bizonytalanság, és magukért beszélnek azok az esetek is, amikor a nevelőszülők visszaadják a számukra kezelhetetlennek nyilvánított gyermekeket; a másik oldalról pedig amikor a nevelőszülők bánásmódja sem megfelelő. (Gyakorta csak az ezért kapott javadalmazás vagy éppen a ház körüli munkák elvégzésében nyújtott segítség miatt veszik ki a gyermekeket, akikkel adott esetben kegyetlenül bánnak, saját gyermekük mellett hátrányosan megkülönböztetve őt.) Továbbá

21 emmiugyfelszolgalat.gov.hu/aktualitasok/intezkedesek-140101/aktualitasok-140107

ellentmondásos hylezetet keletkeztet az a körülmény is, hogy az egyházi fenntartású nevelőszülői hálózatok nevelőszülő-toborzásához nem szükséges, hogy kikérjék a jelentkező "előéletét", gyakran a nevelőszülővé válás feltétele csupán az egyháztagság és az egyház által indított tanfolyamon való részvétel, így gyakorta előfordul, hogy olyan szülő lesz nevelőszülő, akinek saját vérszerinti gyermekeit már az állam elvette, hiszen előzetesen nem kéri ki a gyermekjóléti szolgálatok vagy a gyámhatóság adatait.

Ezek folytán nem egy esetben maguk a gyermekek kéri visszahelyezését az állami intézményekbe, vagy a gyámhivatal kénytelen a nevelőszülőket megfosztani felhatalmazásuktól, ha sikerül az ellenőrzések folytán kiszűrni a visszaéléseket. A több nevelőszülői házat is megjárt gyermekek lelki sérüléseiből fakadó következmények pedig már pont az állami nevelés integrálásának sikerességét akasztják meg. Külön problémát vethet fel, hogy amennyiben a már 12. életévét betöltött gyermeket, aki addig több nevelőszülőnél is megfordult, és ezután kerül állami gondozásba, hogyan lehet már formálni egyáltalán. 2006-os adatok szerint a nevelőszülőkhöz került gyerekek közel 20%-a kerül vissza állami gondoskodásba.

Említést kell tenni a nevelőszülőség ideiglenes voltának visszatartó erejéről is, hiszen sok amúgy elhivatott potenciális szülőt az átmenetiség bizonytalansága tart vissza a nevelőszülőségtől, hivatkozva arra, hogy a kétoldalú kötődés kialakulása után még fájdalmasabb lesz a gyermek "elvesztése", ha visszakerül saját szüleihez, vagy más nevelőszülőhöz utalják, mivel sajnálatos módon egyes térségekben kiszámíthatatlanok a gyámhatóságok ezirányú döntései.²² Felmerülhet azonban az is, hogy a nevelőszülők képzése és hozzáállása is változásra szorul. A nevelőszülők kiszűrésének menetéhez képest az örökbefogadó szülők képzése aránytalanul szigorúbb, amely egyfelől magyarázhatja is azt, hogy több nevelőszülő bizonyul a későbbiek során alkalmatlannak. Másrészt egy mentalitásbeli változásra is szükség lehet, előtérbe helyezve azt a gondolatot, hogy egy gyermekre akár rövidebb időtartam alatt is olyan hatást lehet gyakorolni, amely meghatározó lehet a későbbi életére nézve. (Gondoljunk csak bele, hogy akár egy karizmatikus pedagógus befolyása is mennyire megváltoztathatja egy gyermek életútját.) Alkalmasint az adott nevelőszülőtől való elkerülés után sem kell a kapcsolatnak megszakadnia. Ez a hozzáállás és modell²³ Ausztráliában és az Amerikai Egyesült Államokban bevettnek számít, és eredményekben is mérhető. Ötletes a „You don't have to be a perfect parent“ szlogenű

22 tldr.444.hu/2014/09/15/viszik-a-gyerekeket/

23 www.cwda.org/downloads/FamCarePolicyRep.pdf

kampány terjesztése is a nevelőszülőség vállalására tizenéves gyerekek esetében is.²⁴

Talán az örökbefogadás terén is a társadalmi elismertség és az előítéletek lebontása jelentené az első lépcsőfokot, jelesül az örökbefogadások sikereinek köztudatba emelése és az örökbefogadó szülők megbecsülése az ezt övező félelmek helyett. Elterjedt az a nézet, miszerint a gyermek, ha egy éves kor után fogadják örökbe, már nem formálható, figyelmen kívül hagyva az ezt cáfoló kutatásokat. Visszatartó erő a folyamat időbeli elhúzódása is, és hogy többnyire az emberek nincsenek tudatában annak, hogy nyílt örökbefogadás esetén civil szervezeteken keresztül zökkenőmentesebben juthatnak gyermekhez,²⁵ hiszen lehetőség van így arra, hogy a vér szerinti szülő ajánlja fel a gyermekét az örökbefogadó szülőknek, megkönnyítve és megrövidítve ezzel a hatósági eljárást.

A családi modell leképezését jelenti a lakásotthonokban történő elhelyezés, amely azt a célt szolgálja, hogy a gyermekek belelássanak a háztartásvezetés rejtelseibe, amellett, hogy a kisebb létszámú (maximum 12 főből álló) otthonok meghittebb hangulata is jó hatással lehet a gyermekek fejlődésére. Jellemzően 4-6 nevelő váltja egymást 8 vagy 12 órás (kivételes esetekben 24 órás) munkarendben, a gyermekek pedig a házimunkát beosztás szerint végzik, a nevelőknek segédkeznek. Az egész konstrukció próbálja a család érzetét kelteni, amely jóval előnyösebb a nagyobb létszámú gyermekotthonoknál és gyermekvédelmi központoknál. Utóbbiaknál amellett, hogy az arányaiban kisebb létszámú nevelői - gyermekfelügyelői jelenlét mellett kevesebb figyelem jut egy gyermekre, fennáll annak veszélye is, hogy a "tömegvonzás" jobban érvényesül. Azaz a különféle háttérű és szociális helyzetű gyermekek egymásra hatása gátat szabhat az egyéni fejlődésnek, kitörésnek. Gyakori azonban, hogy a gyermekotthonokat is "családokra" bontják, azaz az intézmény elrendezését úgy osztják részekre, hogy egy ilyen egység funkcionálisan lakásotthonként működik. Az effajta berendezkedés ridegsége maga után vonja, hogy a lakásotthonok hatékonysága mögött a gyermekotthonok elmaradnak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak fontosságát, hogy a gyermekek „életre nevelést” kapjanak, hiszen, míg az intézeti kereteken belül mindenük megvan, amikor kikerülnek, gyakran szembesülnek azzal, hogy sem pénzüket beosztani, sem az önellátáshoz és még a legalapvetőbb szükségük betöltésére sem képesek, az utógondozás karjai sem nyúlnak el ideig. Ráadásul súlyos deficit mutatkozik az olyan intézményekben, amely a fiatal felnőttek életkezdését, elindítását pártolná.

²⁴www.parenthood.com/article/national_adoption_month_spotlights_teens_in_foster_care.html#.VFKfC4AYEf

²⁵ A részletes szabályokat Az örökbefogadást elősegítő és az örökbefogadás utánkövetését végző közhasznú szervezetek tevékenységéről és működésük engedélyezéséről szóló 72/2014. (III. 13.) Korm. rendelet tartalmazza, a TEGYESZ tájékoztatása szerint országszerte hét civil szervezet foglalkozik örökbeadás lebonyolításával.

8. Reform gyermekotthoni modellek

A hatékonyság szempontjából elengedhetetlen, hogy ahogy a Gyvt. egyébként nagyon is helyénvalóan bont az átlagos és a speciális (fogyatékkal élő, beteg, kábítószer-élvező stb.) gyermekek ellátásán, úgy célszerű a gyermekeket a kiemelés során további szempontok alapján is csoportosítani, és ez alapján kidolgozni a nekik megfelelő intézményi konstrukciót. A fóti gyermekközpontban ezt felismerve a gyermeket ért sérülések alapján (főként a pszichés zavarokat és gyermekkori pszichés megbetegedéseket vizsgálva) nyújtanak a gyermekeknek egyéniesített szolgáltatásokat (csoportterápiás foglalkozást vagy egyéni pszichoterápiát alkalmazva). „Az ellátás folyamatát a sérülésspecifikumok természetének, sajátosságainak megfelelően két alapvető – pszichológiai és pedagógiai – aspektusból terveztük meg. A speciális ellátások jelenlegi gyakorlatából részben eltérően egy olyan alternatív (több lépcsős) kezelési programot terveztünk, ami úgy az elhelyezés, mint a kezelés szintjén épít, illetve kihasználja a programban lévő pedagógiai és egyéb lehetőségeket.”²⁶

Az 1949-ben elindult, és napjainkra világszerte 134 országban működő SOS gyermekfalu mozgalom²⁷ Magyarországon az 1990-es évek elejétől három településen is megtalálható, további négy településen pedig ifjúsági házakat tart fent az SOS-Gyermekfalu Magyarországi Alapítványa. A modell lényege, hogy az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek családi formában növekedhessenek fel, e cél eléréséhez 10-12 családi házból álló gyermekfalukat alkotnak, egy házat egy hivatásos nevelőszülő SOS-anya igazgat, a falut pedig egy faluvezető irányítja. A 14-17 éves gyerekek eldönthetik, hogy kívánnak-e a kevésbé kötött ifjúsági házakba költözni, mely készíti őket az önálló életvitelre.²⁸

Bemutatást érdemel egy követendőnek ítéltető gyermekvédelmi intézmény, mégpedig a budapesti Béke otthon működése.²⁹ A II. kerületi speciális gyermekotthon kábítószerélvező, többnyire 14-18 éves fiatalokat fogad. A vezetés célja a számukra legmegfelelőbb pedagógiai módszer kialakítása lelki- és munkára való neveléssel. Ehhez az iskola az intézmény kerítésén belül van, és széleskörű szabadidős tevékenységre van lehetőség, melyek szintén terápiás célzatúak – így része a lovasterápia, színjátszókör, filmklub, szellemi és fizikai sportok is. Az iskolában rendelkezésre állnak különféle szakkörök (tanulmányi, zenei és sport), a szabadidő

26 www.wp.kigyk.hu/gyermekotthoni-ellatas/specialis-gyermekotthoni-ellatas/

27 www.sos-childrensvillages.org/about-sos/who-we-are-%281%29/our-impact

28 www.sos.hu/hogyan-segitunk-mi/gyermekvedelem

29

www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Tajekoztatok/Fovaros_i_gyermekotthonok_bemutatok/beke_bemutato.pdf

hasznos eltöltését a konditerem is biztosítja. Továbbá az intézmény gyümölcsöskertjeiben megismertetik a fiatalokat a mezőgazdaság rejtelseivel is.

A gyermekotthon lakásotthoni részekre tagolt, minden egységben öt-öt pedagógus végzettségű nevelő foglalkozik a gyermekekkel. Az otthon felszereltsége is modern, igazodik a gyermekek igényeihez.

A családba való visszakerülést szakemberek segítik, akik személyesen mennek haza a gyerekekkel, és a szülőkkel közösen, személyre szabottan próbálják kidolgozni azt a gondozási-nevelési tervet, melynek segítségével a gyermek mihamarabb visszakerülhet családjába, amely szintén áteshet azokon a változásokon, ami a gyermek vissza fogadásához és felelős felneveléséhez szükséges.

Ezen felül az utógondozói ellátás is fejlett, megismertetik a fiatalokkal jogait és kötelességeiket, illetve az ügyintézés és takarékoság módszereit.

Mindezekből az következik, hogy a roma felzárkóztatás és a gyermekvédelem, ezen belül is a gyermekotthonok berendezkedése egymással szoros összefüggésben állnak; szükséges egy olyan modell kialakítása, amely hangsúlyt fektet a cigányság etnikai, mentalitás- és életformabeli különbözőségére.

II. Preventív gyermekvédelem és a közigazgatás

Az eddigieket összegezve tehát elmondható, hogy a sikeres integráció kevesebb kiemelendő gyermeket eredményez; a jól működő állami nevelés következménye pedig jó eséllyel eredményezheti azt, hogy az így kikerült fiatal magával rántja a felemelkedés útján környezetének egy szegmensét, de legalábbis nem termeli újra saját problémáját. Másfelől hangsúlyos szerepe van a preventív gyermekvédelemnek, tehát mindazon módszereknek, melyek azt célozzák, hogy a gyermekek el se jussanak a kiemelésig. Ebben kiemelkedő fontosságúak az oktatási programok mind az állami gondozáson belül és kívül, amelyeknél szem előtt kell tartani a gyermekek szociális háttérét is, ügyelve arra, hogy milyen módozatai létezhetnek a szülővel, családdal való kapcsolattartásnak. Mindezen folyamatoknak pedig állami szintről kell indulnia, a közigazgatási szervezetrendszer eszköztára útján, felhasználva a civil szervezetek, alapítványok és egyházak és azok cigánymissziói segítségét is.

Nem hagyható el, hogy a közigazgatási rendszer hatékonyabbá tétele lépcsőfokokból áll. Egyfelől hatalmas rész hárul az önkormányzatokra, ezen belül is a nemzetiségi (jelen esetben főként a roma) önkormányzatokra, másrészt az oktatáspolitikát is rugalmassá kell tenni,

különös tekintettel az adott terület szociális helyzetére és szükségleteire. Ha a közigazgatási – szakigazgatási rendszer megfelelően reagál ezekre, adja magát az állami gondoskodás szervezeti rendszerének átalakítása is.

1. A szocializáció folyamata és az integrációs programok fontossága, a pedagógia szerepe

A további kérdések feszegetése előtt, pontosítani kell, mit értünk szocializáció alatt, és miben rejlik a jelentősége, ennek fényében pedig az integráció fontossága.

A definíciók tisztázásához segítségül kell hívni a szociológia fogalomrendszerét. A szocializáció tehát a „társadalomba való beilleszkedés folyamata, amely során az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat.”³⁰

Fontos arra figyelemmel lenni, hogy a szocializáció mindenkinél egyfelől egy egyéni út a társadalomban elfogadott és elfoglalandó helye felé, másrészt ennek az útnak a hosszúságát és nehézségét a kiindulópont határozza meg, így az eredményességét is ez alapján kell mérni, ehhez pedig elfogadásra és empátiára van szükség a társadalom részéről. Egy megfoghatóbb példával élve, egy átlagos, értelmiségi család gyermekének sokkal rövidebb út vezet az egyetemre, mint mondjuk egy hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű család gyermekének,³¹ akinek többnyire az otthoni tanulás körülményei sem adóttak, a külön órák és korrepetálás, de akár csak az otthoni segítségkérés is elérhetetlen távolságban van. Így

30 BAGDY, 1986.

31 Gyvt. 6/A. §: Hátrányos helyzetű az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:

a) a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony iskolai végzettsége, ha a gyermeket együtt nevelő mindkét szülőről, a gyermeket egyedül nevelő szülőről vagy a családbafogadó gyámról - önkéntes nyilatkozata alapján - megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik,

b) a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony foglalkoztatottsága, ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családbafogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor az Szt. 33. §-a szerinti aktív korúak ellátására jogosult vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként nyilvántartott személy,

c) a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei, ha megállapítható, hogy a gyermek a településre vonatkozó integrált településfejlesztési stratégiában szegregátumnak nyilvánított lakókörnyezetben vagy félkomfortos, komfort nélküli vagy szükséglakásban, illetve olyan lakáskörülmények között él, ahol korlátozottan biztosítottak az egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek.

(2) Halmozottan hátrányos helyzetű

a) az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az (1) bekezdés a)-c) pontjaiban meghatározott körülmények közül legalább kettő fennáll,

b) a nevelésbe vett gyermek,

c) az utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt.

szükségszerű, hogy ezt a törekvést a társadalom is honorálja, ezzel szemben gyakran a kitörni vágyók a küzdeni akarásuk ellenére is akadályokba és ellenállásba ütköznek, gondoljunk csupán a cigány etnikumú munkavállalókat érő hátrányos megkülönböztetésekre akár csak az állásinterjúk során. „A kisebbségek, különösen a romák szegregációja egyes oktatási intézményekben teljesen nyíltan, míg más esetekben rejtettebb módon történik. Például előfordul olyan visszaélés, amikor egy iskolai szabályt kifejezetten egy diák vagy egy helyzet ellen alkalmaznak, más iskolákban pedig a roma diákok speciális osztályokba kerülnek.”³²

A szakemberek közt vita zajlik arról, hogy az integráció valójában szegregál, mégha ettől függetlenül a deszegregáció megvalósulása kívánatos cél is az oktatásban, azonban ez „csak ott lehet sikeres, ahol minimális társadalmi konszenzus tapasztalható. Ennek megteremtéséhez tipikusan a döntéshozók és a szakapparátus elkötelezettségén és kommunikációján keresztül vezethet út.”³³ A kutatók a 2006-os országos kompetenciamérés eredményeit vizsgálva erre a következtetésre jutnak: „a családi, demográfiai, jövedelmi körülmények, a roma etnikai hovatartozás, és a lakóhely hatását kiszűrve, a 8. évfolyamos iskola fix hatását is tartalmazó egyenletekben valamivel több, mint 10 százaléknyi relatív lemaradást jelezhetünk előre a tartósan szegregált körülmények között oktatott tanulók hátrányára. Nem nagyon mondható tehát, hogy az elkülönített oktatás nagyobb méreteken képes lenne pedagógiai sikereket felmutatni.”³⁴

Jelen keretek közt nincs mód a felvetés bővebb körbejárására, viszont az a következtetés levonható, hogy a terület kényes volta miatt szinte lehetetlen minden szempontot figyelembe venni, és egy helytálló ítélethez eljutni.

Kihagyhatatlan, hogy a pedagógia szerepéről szó essék, hiszen annak feladata a nevelés eszközrendszerén keresztül eljuttatni az egyént a teljes szocializációig, azaz addig, hogy a társadalom hasznos tagja legyen, megtalálva szerepét a közösség életében. E funkció megvalósulásához fel kell ismerni, hogy a megfelelő pedagógiai módszert szükséges felkutatni a speciális helyzetű gyermekek számára, nem elfelejtve, hogy az otthonról hozott gyakorlat és tanulási lehetőségek mennyire adóttak, azaz figyelembe kell venni azt a bizonyos szocializációs utat, amelyet a gyermeknek meg kell tennie. Ehhez érdekes adalék, hogy az analfabetizmus, félalfabetizmus és a funkcionális analfabetizmus a cigányság körében 2001-es felmérések szerint a 19-70 év közöttiek körében 90-95% volt.³⁵ Ráadásul, ha a

32 www.gitanos.org/upload/62/47/guide_roma_families_hu.pdf

33 www.nevtudphd.pte.hu/files/tiny_mce/Vedések/2012/disszertacio_szucs_norbert_.pdf

34 KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: *Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék 2009) 42.

35 ALMÁSI Ferenc: *Romák és oktatás*, 112. www.ak.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/atfk/apaczainapok/2012/10_Tradicionalitas_-_Modernitas_-_Pedagogiai_valosag.pdf

szegregált és elszegényedett telepeken élők bevett családi együttélési formáit nézzük, a több generáció együttélése, a gyermekek egy helyiségben léte a szülőkkel (azaz, hogy minden előttük zajlik), és a játék hiánya tulajdonképpen 16. századi állapotokat mutat. Lényegében beszélhetünk arról is, hogy nem csupán anyagi helyzetbeli, szocializációs, vagy műveltségi távolságról van szó, hanem „emberi jogi szakadékról” is. Hiszen máshogy tekintenek a gyermek – szülő kapcsolatra, általános a párkapcsolati hűtlenség, vagy éppen a partnerek gyors váltása egészen fiataalkortól, és az ilyen futó kapcsolatokból születő gyermekek egy közösségben élése, vagy éppen a fiatakorúan szülővé váltak gyermekeit a nagyszülők nevelik, amíg ők folytatják szabados életformájukat. Ráadásaképpen gyakori a nők bántalmazása is, mindezeket keresztül teljesen más család- és emberkép alakul ki a gyermekekben, más a szemléletmód az emberi méltóságról (feltéve, ha az egyáltalán kialakul). Az e közezből iskolába kerülő gyermek tehát nem csak szocializációs hátránnyal indul (például az angol vécé használatának nem ismerete), hanem alapvető fogalmak hiányaival is küzd (az „enyém-tiéd” elhatárolásánál kezdve). Amennyiben az őt fogadó pedagógus nem teremti meg azt a légkört, hogy társai elfogadják és segítsék (és differenciált oktatásra az általánosan működő poroszos rendszer nem ad teret), a gyermeket elzárja a kitöréstől. Azokról az esetekről nem is beszélve, amikor a pedagógus maga is ellenszenvvel viseltetik a hátrányos helyzetű gyermekkel szemben, vagy nem kívánt problémaként kezeli őt, és akár diszkriminálja, jogellenesen elkülöníti. A kutatási eredmények szerint „ha egy alacsony társadalmi státusú tanulót öt éven keresztül nem a „medián tanár”, hanem annál egy egész szórás egységgel „jobb tanár” tanítana, az önmagában elegendő lenne ahhoz, hogy teljes egészében ledolgozza a hátrányát egy középosztálybeli tanulóval szemben.”³⁶

2. Oktatási modelleken alapuló stratégiák

Mind a romaintegráció, mind az állami gondozás sarkalatos pontja az oktatás, hiszen ez vezet a felemelkedéshez, a munkanélküliség leküzdéséhez. Különösen abból a szemszögből jelentős ez, hogy Magyarország lakossága előregedő félben lévén, szinte minden területen fontos az államháztartás működéséhez is a megfelelő rekrutáció. Pokol Béla „sötét jóslata” szerint: „Ha nem teszünk hathatós intézkedéseket a cigányság integrálására, súlyos helyzet következik be Magyarországon. A cigány kisebbség jóval kisebb mértékben vesz részt az oktatásban, mint a többség, ennél fogva nehezen integrálható a társadalomba, így fel van adva a lecke. 2050-re

36 KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: „Az oktatási szegregáció okai, következményei és ára” in: *Esélyegyenlőség – deszegregáció – integráló pedagógia* (Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság 2008)

Magyarország összlakossága mintegy hétmillió lesz, ennek egyharmada cigány, azaz több mint kétmillió lesz a kisebbség. Már ez is meglehetősen nagy adat, de ha az elöregedést is figyelembe vesszük, akkor arra kell felkészülnünk, hogy a munkaképes korú lakosságnak több mint a fele lesz cigány származású. Jelen pillanatban a dolgozó cigányok legnagyobb része segéd- vagy betanított munkát végez, közöttük nagyon nagy a munkanélküliek aránya, egyes településeken 80-90 százalékos. Ha ez a helyzet továbbra sem változik, a magyar nyugdíjrendszer összeomlik, jóval a 21. század közepe előtt, már tíz-tizenöt év múlva. De nemcsak a nyugdíjrendszer, hanem a cigányság túlnyomó része megélhetésének alapját jelentő állami segélyek mögötti költségvetési rendszer is.³⁷

Így ígéretesek az egyre nagyobb számban elterjedő tanodák³⁸ és a roma szakkollégiumok,³⁹ melyek abban segítenek, hogy egyrészt út nyíljon a hátrányos helyzetű (és legtöbbször roma) fiatalok számára a tanuláshoz, másrészt pedig ezek a feltételek fennállhassanak tanulmányaik befejezéséig, megkapva mindazt a segítséget, amire szükségük van, mindezt a gyermekek családból való kiemelése nélkül.

A Biztos Kezdet Gyerekház⁴⁰ az angliai Sure Start⁴¹ kormányzati program átültetése, melynek „célja a szocio-kulturális hátrányokkal küzdő, elsősorban a hátrányos helyzetű, vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek egészséges fejlődésének biztosítását támogató, fejlődési lemaradását kompenzáló, a szülői kompetenciákat erősítő, a szülő és különösen az óvodás kort még el nem ért gyermek számára együttesen biztosított társadalmi felzárkózást segítő prevenciós szolgáltatás biztosítása.” azzal, hogy „a gyermek és család sikeres társadalmi integrációja érdekében együttműködik különösen a gyermekjóléti szolgálattal, a védőnői szolgálattal, az óvodával, egyéb gyermekintézménnyel, valamint szükség esetén a jelzőrendszer egyéb tagjaival.”⁴² Kifejezetten a kulturális különbségek tiszteletben tartásával segítenek a szülőket megtanítani a gyermeknek legmegfelelőbb nevelési módszer megtalálására, a gyermekeknek pedig fejlesztő játékokat biztosítanak, jelenleg negyvenhárom településen működnek hazánkban. Azonban a multikulturális nevelés a magyar társadalom fenntartásai miatt nem valósulhat meg teljesen (azaz magyar szülők ritkán aknázzák ki a Gyerekház programjait), ugyanakkor a program teljes mértékben eredményesnek mondható, mivel a segített családok gyermekei óvodára alkalmas állapotban kerülnek a köznevelésbe, és

37 PELLE János: „Pokol Bélát sötét jóslatairól kérdeztük“ *HVG*, 2010. szeptember 13. hvg.hu/velemenyt/20100913_pokol_bela_demografia/#anqn10

38 tanodaplatform.hu/?page_id=19

39 www.degyfk.hu/rszk/ www.degyfk.hu/rszk/

40 DIÓ Zoltán – ESZIK Zoltán - NAGYNÉ VARGA Ilona – SIDLOVICS Ferenc - SZOMOR Éva: *Biztos Kezdet Füzetek 1.* (Budapest: Jász-Nagykun-Szolnok megye Esély Szociális Közalapítványa Regionális Szellemi Forrásközpont)

41 www.nidirect.gov.uk/sure-start-services

42 Gyvt. 38/A. § (1), (2).

a szülők is hatalmas lépéseket tesznek a nevelés művészetének elsajátításával.

Hasonló elven alapul a Kedvesház, célja, hogy „egyenlő esélyű hozzáférést biztosítson a roma vagy hátrányos helyzetű családoknak és gyerekeiknek szociális, oktatási, családgondozói, preventív gyermekvédelmi, egészségügyi téren. A program helyi kezdeményezésből jött létre, Magyarországon az egyetlen Kedvesház-program Nyírteleken működik, 20 éve, alapítványi fenntartásban. A program két pilléren keresztül működik: a szakmai háttérrel jelentő Kedvesház-pedagógia, és a szolgáltatások és tevékenységek színterét biztosító Kedvesház Kollégium.”⁴³ A Kedvesház biztosít mosási, főzési, tisztálkodási lehetőséget is, egyre több településen hasonló berendezéssel működtetnek közösségi házakat, melyek a fiataloknak is kínálnak szabadidős tevékenységeket.

Részletesebben a Szabolcs megyei Biri településen működő Dankó Pista Egységes Óvoda-Bölcsőde, Általános Iskola, Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium bemutatására kerül sor.⁴⁴ A 2004 óta működő intézménykomplexum mára már 1400 tanulót számlál, ebből a többség hátrányos helyzetű, illetve 80% roma. Ez az arány az iskolát sikeresen elvégzők között is, akik szakmával és érettségivel kerülnek ki az iskolából, sokan felsőfokú tanulmányokat is kezdenek. Az intézmény bentlakásos részébe iskolabusszal hozzák a környéken élő középiskolásokat, akik hétfőtől péntekig tartózkodnak a kollégiumban, mely egy épületben található az iskolával. A diákok programja délután is kötött, így a tanárok célja az iskola falain belül minden megvalósítható program létrehozása, ami a gyerekeknek szükséges. Így a zenetanulás és sportolás lehetőségei adottak az intézményen belül, hozzásegítve a fiatalokat a tehetségkutató versenyeken való részvételhez, nem utolsósorban pedig az egymással való közösséghez. Az intézményben dolgozók nagy része elsajátította a cigány nyelvet, ezáltal is közelebb kerülve a tanulókhoz. Azzal, hogy hétközben a fiatalok olyan mintát látnak, ami megfelel mentalitásuknak és a társadalom feléjük támasztott elvárásának is, amellet, hogy a családdal való hétfévenkénti kapcsolattartás nem kelti az elszakítás érzetét, talán nem túlzás azt mondani, hogy Biri az egyik legmegfelelőbb modell az oktatás, a felzárkóztatás és a gyermekvédelem számára egyaránt.

3. Az önkormányzati stratégiák

„A mélyszegénységben élők, és különösen a roma közösség tagjainak felzárkózását segítő

⁴³ www.kedveshaz.hu/

⁴⁴ www.biri.hu/files/Biri%20H%C3%ADrmond%C3%B3/XI.%20%C3%A9vfolyam%202.%20sz%C3%A1m%202011.%20j%C3%BAlius.pdf

politikának, a stratégiának, és minden kapcsolódó intézkedésnek elvileg megalapozott, átfogó, távlatos és gyakorlatias arculatot kell öltetnie. Ennek érdekében minden állami, önkormányzati feladatot – a tervezés és a végrehajtás során egyaránt – úgy kell megfogalmazni, hogy az világosan és egyértelműen tartalmazza a felzárkózási szempontokat. A Kormány és az egyes tárcák, valamint az önkormányzati intézkedések és előterjesztések kidolgozása és elfogadása során minden alkalommal mérlegelni kell, hogy azok megfelelnek-e a felzárkózás elvi és gyakorlati követelményeinek.”⁴⁵

Az önkormányzatok a közigazgatási szervizrendszer helyi letéteményeseiként, rendeltetésüknek megfelelően képesek arra, hogy a helyi sajátosságok figyelembevételével reagáljanak a helyi szükségletekre.

Ennek egyik mintája a nyírbátori Helyi Esélyegyenlőségi Program 2013, mely magában foglalja az EU2020 stratégiát, a Nemzeti Reform Programot (Széll Kálmán terv), a Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégiát és a Roma Integráció Évtizede Programot. Kifejezett célja az integráció, szegregációmentesség, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés, az esélyegyenlőség, a munkanélküliség csökkentése, és a mélyszegénységben élők szociális helyzetének javítása, különös hangsúlyt fektetve a gyermekekre.⁴⁶

Szintén példaértékű a Nógrád megyei Bátonyterenye berendezkedése, ahol a romafelzárkóztatást egy Latin-Amerikai integrációs modell megvásárlásával kívánják rendezni. A település vezetése az oktatás mellett igyekszik a közművesítést és a közszolgáltatásokhoz (főleg az egészségügyhöz, sporthoz, kultúrához) való hozzáférést biztosítani mindenki számára az Integrált Városfejlesztési Stratégia 2013 keretein belül.⁴⁷

Csak említés szintjén foglalkozhatunk a Baranya megyei Cserdivel, amely bizonyítja, hogy egy erőskezdő és odaadó polgármester, Bogdán László munkája nyomán az előképzettséget nem kapott románknál is elő lehet mozdítani a dolgos munkavégzést, a város rendezettségét, innovációját, a bűnözés visszaszorítását és az oktatás-művelődés fejlesztését.⁴⁸ Szakácsi példája megmutatja, hogy a gazdaság-turizmus fejlődése maga után vonja a falu lakosságának fejlődését, a szegénység leküzdését is. Ahogy az üdülöhelyet létrehozó holland vállalkozónő, Elisabeth van Aerde fogalmazott: „A szegénység nemcsak szociális, hanem elsősorban gazdasági probléma, amit fejlesztéssel meg lehet oldani. Én nem hiszek abban, hogy

45 KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság : *A nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák* (2011–2020) Budapest: 2011. romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság : *A nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák* (2011–2020) Budapest: 2011. romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf

46 www.nyirbator.hu/files/_nyirbatorvaros/download_files/515/HEP2013Nyirbator.pdf

47 www.batonyterenye.hu/btpictures/cikkekhez/dok/tipus_3/cikk_8620/B_tony_IVS_2013.pdf

48 MIHALICZ Csilla: „Három napon túl is tart még a „cserdi csoda” *Nők Lapja* 2014/11. március 12. 20-23.

„segíteni” kell a szegényeket, a jótékonykodás függővé teszi az embereket. Vállalkozóként viszont olyasmit hozhatunk létre, ami megváltoztathatja az emberek életét. Egy turisztikai vállalkozásban fontos a helyiek hozzáállása a vendégekhez, ugyanígy fontos a tiszta és biztonságos környezet. Ez nem lesz meg, ha a gyors profitra hajt valaki, csak ha társadalmilag felelős üzletet épít.”⁴⁹

Mindezeknek előfeltétele, hogy a városvezetés felismerje felelősségét, és nyitott legyen új módszerek kipróbálására, ehhez pedig elengedhetetlen a kifejezetten erre szakosodott szakemberi gárda és adott esetben a roma nemzetiségi önkormányzatok szakmaiságának fejlesztése, kiépítése. (Példának okáért, öröndetes a nyíregyházi roma önkormányzat kezdeményezése, melynek célkitűzése a diplomás munkanélküli fiatalok bevonása a közigazgatásba, és így az önkormányzat munkájába.)⁵⁰

Talán a legfontosabb arra rájönni, hogy a leghatékonyabbak az egész családok felzárkóztatására irányuló programok, hiszen így valósulhat meg maradéktalanul a gyermek családban történő nevelésének biztosítása. Mindezekhez pedig általában a munkanélküliség megszüntetésére irányuló programok a legelterjedtebbek. Öröndetes az effajta önkormányzati kezdeményezések sokasodása, a következőkben ezekből szemezgetnék a teljesség igénye nélkül.

A telepfelszámolási programok⁵¹ alapvető eleme, hogy a rászorulókhöz mennek a segítséget nyújtók, és nem a szükségben lévőknek kell egy hivatalba bemenni.

A vetőmagprogramok lényege, hogy a családoknak vetőmagot és mezőgazdasági kellékeket biztosítanak, megtanítva őket a gazdálkodásra, és így segítve őket az önellátásra.⁵²

A munkaügyi központok által indított tanfolyamok segítik a szakma nélküliek képesítéshez jutását, ugyanakkor gyakori, hogy olyan képzéseket indítanak, melyekre nincs akkora kereslet (pl. fűvész), vagy éppen az adott térség nem tud munkát adni az elhelyezkedni szándékozóknak.

A közmunka programoknak köszönhetően a munkanélküli lakosságot bekapcsolják a rendszeres munkavégzés világába, viszont ezek időszakossága (általában 3-6 hónapos időtartamig tart egy munka, és két közmunka ciklus közt 3 hónap szünetnek el kell telnie) elmarad az állandó munka következtében tapasztalható létbizonyosság érzetétől, és csak

49 index.hu/belfold/2013/10/25/szakacsi/

50 www.onkormanyzat.mti.hu/hir/2785/nyiregyhaza_is_bekapcsolodik_a_romak_kozigazgatasa_keruleset_tamogato_programba

51 autonomia.hu/sites/default/files/v2_files/documents/277/osszegzes_telepes_szmuhely_19_oldalas_osszegzes_es_eloadasok_kivonata.pdf

52 www.voroskereszt.hu/hireink/124-2011-evi-hirek/1061-egyedulallo-vetmag-program-indul-a-videki-szegenyseg-felszamolasara.html

ritkán ad továbblépési lehetőséget, életcél pedig egyáltalán nem. Ferge Zsuzsa szociológus szerint: „Nincs remény arra, hogy a mélyszegénységből kikerüljenek a közmunka révén az érintettek, akik életének alapvető jellemző a létbizonytalanság. A közfoglalkoztatás "kényelmes" a kormánynak, mert egyszerre fegyelmez, kis összegű "segélyt" ad, "kordában tartja az embereket", ezért vált a munkanélküliség megoldásának intézményesült módjává, miközben alig látszanak annak jelei, hogy ezen túlmenően "valóságos munkahelyeket" próbálnának létrehozni.”⁵³ A a rászorulóknak szemszögéből készült ombudsmani vizsgálatok is azt mutatják, hogy a közfoglalkoztatás a legtöbb esetben inkább a kiszolgáltatottságot növeli, mivel magában hordozza az ellátatlanná válás veszélyét, előfordul a fokozottan védett csoportok hátrányos megkülönböztetése, és a további kiterjesztés pedig az újabb munkavállalói csoportokat teszi még kiszolgáltatottabbá.⁵⁴

4. Egyházak és civil szervezetek bevonása

A nélkülözőkről, árvákról és özvegyekről való gondoskodás intézményesített formája egyértelműen a kereszténység elterjedéséhez köthető, az egyházak dominanciája a karitatív munka területén hazánkban egészen a kommunizmus időszakáig megmutatkozott.⁵⁵ A hívő közösségek mind irgalmas lelkületükkel, mind önkéntes állományukat tekintve hatékony segítséget nyújthatnak a rászorulóknak részére, levéve ezzel az állam válláról a terhet.

Gondolhatunk akár történelmi példákra, vagy ezen személyek munkásságát megörökítő olvasmány- vagy filmélményre (például a *Legyetek jók, ha tudtok* című film egyik főszereplőjére, Fülöp atyára, vagy az angliai árvaházakat öngerőből fenntartó George Müllerre), melyek szintén azt támasztják alá, hogy a lelki többlettel működő karitatív munkának van létjogosultsága.

Bizonyára az egyik legközismertebb mai személyiség Böjte Csaba atya, aki a Szent Ferenc Alapítvány gondozásában Kárpátalján gyermekotthon-hálózatot tart fent példaértékű módon.⁵⁶ Tevékenységi körükbe tartozik még a kiemelés elkerülése végett köztes megoldásként a hátrányos helyzetű gyermekek napközi otthonban vagy szociális kollégiumokban történő elhelyezése is.

53 www.napi.hu/magyar_gazdasag/kozmunkaval_nem_lehet_a_melyszegenysegbol_kikerulni.586540.html

54 RAJZINGER Ágnes – VARJÚ Gabriella- ZEMPLÉNYI Adrienne: „A közfoglalkoztatás – esély, jog vagy stigma” in: *Pajzsuk a törvény* (szerk.: HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté, Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala 2013) 279.

55 Bővebben lásd: DR. FILÓ Erika – KATONÁNÉ PEHR Erika: *Gyermekek jogai, gyermekvédelem* ³(Budapest: HVG – Orac 2009) 276.

56 www.szentferencalapitvany.org/wp-content/uploads/2014/10/Csaba_testver_Nagy_Csaladja.pdf 6.

A külföldi gyakorlatokkal ellentétben a magyar szabályozás nem enged gyermekotthont teljeskörűen egyházi úton létesíteni, bár egyre inkább szaporodnak az egyházi fenntartású lakásotthonok, azonban ezalatt is inkább a finanszírozás értendő, minthogysem a dolgozók vallásos indíttatása.

Nem feledkezhetünk meg az egyházak cigánymissziós ténykedéseiről sem, melyek mind azt célozzák, hogy az integrációt a hit útján ültessék át a roma közösségekbe, példák is hozhatók arra, hogy egy csoport Istenhez fordulása maga után vonja a bűnöző-semmittevő életforma elhagyását is (a leghíresebb talán Ózd esete, ahol a Magyar Pünkösdi Egyház Országos Cigánymissziójának⁵⁷ munkássága folytán a bűnözés az elért emberek köreiből szinte felszámolódott). A református cigánymisszió így fogalmazza meg célkitűzését: „A Magyar Református Egyház szolgálatával hozzájárul a szociális, gazdasági, infrastrukturális szempontból súlyosan hátrányos helyzetű térségek életminőségének javításához.”⁵⁸

Figyelemre méltó a nyírteleki -görög-szállási evangélikus misszió munkássága is, ahol helyesen került megállapításra, hogy nem csak hitet, de gyakorlati segítséget is nyújtani kell a cigányságnak, így a helyi önkormányzattal együtt munka-programot is kidolgoztak, főként a mezőgazdaságra koncentrálva.⁵⁹

Meg kell jegyezni, hogy több alapítványt és civil szervezetet is egyházak működtetnek, melyek szintén jelentős szolgáltatásokat nyújtanak a felzárkózás elősegítése érdekében.

Példaként hozható a Máltai Szeretszolgálat monori telepfelszámoló munkássága⁶⁰, amelynek keretein belül a gyakorlati segítségnyújtáson túl igyekeznek szabadidős programokat is nyújtani a telepen élő fiataloknak (például rendszeres szervezett futballozási lehetőséget biztosítani).

Avagy éppen a Baptista Egyház által működtetett Menedék Alapítvány⁶¹ is, bár célcsoportja nem kifejezetten a cigányság vagy az állami gondozottak, mégis ellátottjaik közt nagy számban megtalálhatjuk őket, akár a mamásotthonban, fiúotthonban vagy a családok átmeneti otthonánál bővebb tevékenységi körű kiskunmajsai Menedékfaluban.⁶² A bodrogi Védett Otthonban pedig nevelőszülői hálózatot is működtetnek az elhagyott gyermekek megsegítésére a prevenció jegyében.⁶³

57 www.remenyhir.hu/hu/node/53

58 Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatala: *Református Cigánymisszió* 21. (Budapest: Missziói Iroda 2014)

59 www.szon.hu/foldreszallt-gorogszallasi-ciganyok/2462931

60 www.romnet.hu/hirek/2010/10/14/sikeresszeretetszolgalatintegraciosprogramjaamonoriciganytelepe

61 www.menedekalapitvany.hu/

62 www.menedekalapitvany.hu/szolgalati-terulet/menedekvaros-csaladok-atmeneti-otthona

63 www.menedekalapitvany.hu/szolgalati-terulet/vedett-otthon-nevelocsaladok-kozossege-necsak

Fontos szerepet töltenek be tehát az alapítványok és civil szervezetek, melyek önkénteseikkel személyesebb és hosszabban tartó kapcsolat kialakítására is képesek a rászorulókkal, mint az állami intézményekben dolgozó szociális munkások.

Talán az egyik legnagyobb méretekben működő civil szervezet a bagi Bagázs Közhasznú Egyesület⁶⁴ mely az Iskolai Közösségi Szolgálat felhasználásával egy mentorprogramot hozott létre, és immár egy komplett telepfelszámoló programmá nőtte ki magát. Nem csupán a gyermekeknek szerveznek foglalkozásokat, vagy korrepetálják őket tanulmányaikban, hanem ügyelnek arra is, hogy minél több, a szabadidő hasznos eltöltésére szolgáló tevékenységeket nyújtsanak a telepen élőknek korosztályok szerint, így működtetnek baba-mamaklubot, férfiklubot is, segítve ezzel a felzárkózást.

Jó és eredményes mintája a kiemelkedett cigány fiatalok közelítésére a fel nem emelkedett társaikhoz a Semmelweis Egyetem Cigány Orvos – egészségügyi Képzési Programja, amely segíti az orvosi pályára igyekvőket, már a felvételre való felkészülés folyamatában is, és végigkíséri őket az egyetem folyamán és elvégzése után is, ezzel is elősegítve az elmaradottabb cigány településeken az orvoshoz jutást és fordulást.⁶⁵

Említésre méltóak azon szervezetek is, amelyek az állami gondozottak részére történő segítségnyújtást célozzák meg. Az egyik legkiterjedtebb az ÁGOTA[®] Alapítvány,⁶⁶ mely mind az állami gondoskodásban élő gyermekeket, mind a velük dolgozókat törekszik megszólítani, nyári táborok, szakmai képzések és konferenciasorozatok szervezésével, felhasználva az alapító, Kothencz János által kidolgozott KÁSZPEM[®] Módszert⁶⁷ (azaz a Kothencz-féle ÁGOTA[®] Szenzitív Pedagógikoterápiás Módszert).

A művészetekre is gondot fordító alapítványok közé sorolható a Bihari Állami Gondozottak Egyesülete⁶⁸, melynek önkéntesei a gyermekeknek való érdekképviseleti és mentálhigiénés segítségnyújtásán túl a tehetséggondozásra is nagy hangsúlyt fektet. Továbbá a Gyerekszem Művészeti Egyesület,⁶⁹ mely a filmkészítés útján segít a családban és nem családban nevelkedő gyermekeknek önmaguk kifejezésére, ezzel is segítve őket a felzárkózásban.

IV. Összegzés

64 www.bagazs.org/hu/

65 cigany-orvoskepzes.eu/informacio/

66 agotaalapitvany.hu/hu/alapitvanyrol

67 www.agotaalapitvany.hu/uj/hu/bemutakozas/kaszpem_kezikonyvek

68 www.bage.hu/

69 www.gyerekszemegyesulet.hu/

A dolgozatomban felvázolt modellekkel azt szerettem volna felvetni, hogy amennyiben ezek bármelyike az adott önkormányzatok vagy települések szintjéről országos szintre emelkedne, pozitívabb lenne az állam "anya-szerepének" megítélése, továbbá kedvezőbben hatna a kiemelt és kiemelés előtt álló gyermekekre és a hátrányos társadalmi csoportokra is.

Nem vonható kétségbe, hogy a Gyvt. kidolgozóinak célja az állami gondoskodás maximális biztosítása volt: a gyermekeknél látott szükségeknek megfelelően, a születéstől a felnőtté válásig elkísérő intézményrendszer megalkotása. Mégis az látható, hogy az így létrehozandó intézményi háttér még napjainkban sem működőképes az ország minden részén, és a gyakorlati megvalósulás is más képet ad az elméleti konstrukcióhoz képest, másfelől az eredmények – a kikerülő gyermekek sorsa - is azt mutatják, hogy valahol, a nevelés folyamata során, az eredeti célkitűzés – a beintegrálás – megghiúsul. “A jelenlegi rendszer - a benne dolgozó kollégák szakértelme, legjobb akarata ellenére – nem alkalmas maradéktalanul a családjukból kikerült gyermekek óvó, véd_ nevelését, gondozását ellátni. Különösen igaz ezen állítás kamaszkorú gyerekek esetében.”⁷⁰

A gyermekjóléti szolgálatoknál dolgozó szakembereket tekintve az alacsony bérezés nem áll arányban a munka lelki terhével, azaz a sanyarú körülmények és élettörténetek elhordozásán túl, mondhatni emberi sorsokról döntenek naponta, viszont ennek megbecsültsége elmarad. Bekorlátozza a hatékony segítségnyújtást a kötött hivatali idő, és a szolgálat alacsony számú személyzete, így szinte lehetetlen kellő odafigyeléssel foglalkozni egy-egy családdal. Megkönnyítené a helyzetet, ha a szegregált teleppel rendelkező településeken a szolgálat saját épülettel rendelkezhetne, hiszen így teljeskörűbb ellátásra lenne lehetőség. Hátrányt jelent, hogy részben a túlterheltség folytán, sokszor az integrációs tevékenységet folytató szervezetekről (alapítványok, iskolák, szociális ellátások) nem tudnak a szolgálatoknál, megnehezítve ezzel az érdemi segítségnyújtást, a jó szándék ellenére.

A jelzőrendszer viszonylatában sajnálatos módon igencsak ritka, amikor a köznevelési intézmények tesznek bejelentést, gyakoribb, hogy az iskola, óvoda a falain belül próbálja megoldani a felmerült problémát. Ráadásul a későbbiek során is akadozik az együttműködés a szervezetek közt. Sok településen előfordul, hogy a gyermekjóléti szolgálatnak nincs kapcsolata a helybéli gyermekotthonnal, és ez önmagában megnehezíti a gyermekeknek való hatékony segítségnyújtást, a családba való visszailleszkedés előmozdítását.

Ezek alapján úgy látom, szükséges lenne a közigazgatás rendszerén belül létrehozni egy olyan

⁷⁰ http://www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermeki_jogok_ervenyesulese.pdf 1.

szervet, vagy akár egy azért felelős személyt biztosítani legalább járasonként, aki a térség integrációs törekvéseiben járatos és a jelzőrendszer hatékonyabb együttműködését segíti.

Az átmeneti- és tartós nevelés során is azzal kell szembesülni, hogy a gyermekek nagyrészt szökésben vannak (melynek megakadályozására a dolgozóknak nincs eszköze, és a gyermek szempontjából az egyetlen szankciója annyi, hogy a rendőrség visszaviszi a számára kijelölt intézménybe). Sok esetben ez azt jelenti, hogy egyes gyermekvédelmi központokban több gyermek van szökésben, mint akik ténylegesen az intézetekben tartózkodnak. Ebből tehát arra lehet következtetni, hogy a rendszer a gyermekeket nem képes benntartani az intézmények falai közt, a családi kötődések és a valahova tartozás vágya erősebb az intézményi kereteknél. Újra kell tehát gondolni a szülőkkel való kapcsolattartás módozatait. Szinte lehetetlennek látszik mérlegelni a Gyvt. rendszerén belül, és így jó döntést hozni, különösen, hogy a nevelők nem mérleghelhetnek: ha akadályozzák a kapcsolattartást, jogsértést követnek el.⁷¹ Így óhatatlan egy reform vagy kompromisszum behozatala. Ilyen lehet például a tanítási szünetekben a szülő(k) gyermekotthonban, vagy legalábbis az intézménynek otthont adó településen való tartózkodásának biztosítása.

Megoldás lehet az örökbefogadás állam általi pártolása, akár a folyamat megkönnyítésével, hiszen a rendelkezésre álló adatok szerint az örökbefogadószülőknek csupán 3%-a bizonyul később alkalmatlannak. (Megemlítendő, hogy Ukrajnában eme felismerés ahhoz vezetett, hogy egy egyházaktól induló mozgalom keretein belül sikerült az állami gondozottak jelentős részét családoknál elhelyezni.)

Az intézményi struktúrát nézve felmerül, elegendő-e több gyermekre egy gyám és egy utógondozó felügyelete? Megfelelő-e a gyermekgondozó-nevelő és gyermekfelügyelő alapos kiképzéséhez egy OKJ-s tanfolyam, miközben egy alapvetően "átlagos" gyermekekkel foglalkozó, oktatói-nevelői munkáját csak tanítási idő alatt, a nap egy részében végző pedagógus munkavégzése is főiskolai diplomához kötött? Természetesen a hivatástudat nem köthető iskolai végzettséghez, ugyanakkor a gyermekvédelem szerteágazó kérdései, a gyermekek speciális helyzete, fejlődéslélektanának összetettsége beláthatóan mélyebb elmélyedést, komplexebb tanulmányokat igényelne. Csupán egy átlagos család gyermekvállalásából vagy egy iskola megszervezéséből kiindulva, látható, hogy aligha lehet elegendő egy átlagos gyermekotthon 35-40 gyermekére egyetlen pszichológus, akinek rendelési ideje is limitált, egyetlen fejlesztőpedagógus, és egyetlen gyermekjogi képviselő, akinek jelenléte szintén nem állandó az intézményben, és munkája leginkább a gyerekek és az

71 www.gyermekek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermekek_jogi_kepviselo_i_tevekenysege.pdf

intézmény dolgozói közötti mediációban merül ki, ráadásul csakis akkor, ha a gyermek önszántából fordul hozzá. Ez fel is veti a gyermekek jogrendszernek való kiszolgáltatottságának problémáját. Hiszen az állami neveltek nagy hányada került már rendőrség vagy bíróság elé, szinte szükségszerűen választva a bűnözői életformát, és a megfelelő kioktatás, jogi tudás és megfelelő védelem (a kirendelt védők útján való ügyintézés sajnos sok esetben nem mondható megfelelőnek), vagy segítség nélkül szinte predesztinálva van, hogy számukra hátrányos intézkedések, ítéletek születnek, a szabadságvesztés pedig az állam részéről további kiadásokkal jár, arról nem is beszélve, hogy a büntetés letöltése után is gyakorta visszaesés vagy semmittevő életmód következik. Az pedig ugyancsak jogi természetű, hogy a szülőkkel való kapcsolattartás mikéntjét, az átmeneti nevelés megszüntetése iránti felülvizsgálati tárgyalásokat a gyermekek kénytelenek elviselni, és a nevelőktől sem várható el a jogban való ilyen szintű jártasság; az meg pláne nem, hogy a gyerekek által megérthető módon adjanak magyarázatot a különféle jogi aktusokról. Mindezek alapján szükségszerű lenne minden gyermekothonban legalább egy jogász jelenléte és közvetítői -ügyintézői tevékenysége, vagy akár megyénként egy állami gondozott specifikus jogsegélyszolgálat létrehozása.

Ráadásul, ha az államra "anyaként" tekintünk, továbbra is az állami – közigazgatási intézményrendszer nyakán maradnak az érintettek; mondhatni, az állam által gondozottság egyáltalán nem a nagykorúvá válással vagy az utógondozotti kor maximumával (18 éves kor, vagy nappali tagozatos tanulói jogviszony fennállása esetén 25 éves kor) ér véget, hanem szinte egész életen át tart. Ezzel az állam általi szükségszerű kiadások többszörösére rúgnak annak, mint amennyit a sikeresen felneveltnek mondható harminc százalék visszatermel.

Fontos belátni, túl kell lépni a segítségre érdemes és érdemtelen szegények,⁷² hátrányos helyzetű csoportok kategorizálásán, segítségre való jogosultságának való mérlegelésén a kormányzati szinten túl a társadalmi megítélés szintjén is, és szükséges, hogy a felemelkedni törekvők elnyerjék a többség támogatását. Ennek fontos eszköze a pedagógia, melynek célja az egyén eljuttatása a szocializációhoz, és ezen keresztül az integrációs törekvések, melyek azt hivatottak elérni, hogy az eltérő szocializációs helyzetben lévő csoportokat közelítsék egymáshoz (például a multikulturális nevelés útján, mely segítségével a különbözőséget már a legkisebb kortól kezdve természetesnek tartják).

Ha megnézzük, a sikeres felzárkóztató programok főként szegregáltan működnek, tehát az szűrhető le, hogy kell a tényleges integráció előtt egyfajta megelőző felzárkóztató program,

72 bocs.hu/3part/gans-01-17.htm

hogy aztán a magyar társadalom is jobban nyisson a kedvezőbb eredményeket látva, és ne előítéletekkel viszonyuljon, leküzdve a mindkét oldalon jelen lévő kölcsönös bizalmatlanságot.

A szabadidő hasznos eltöltésére irányuló törekvések elengedhetetlenek, hiszen segítenek a céltalanság leküzdésében, és így áttételesen a kábítószerélvező-bűnözői életforma megelőzésében, továbbá alkalmat adnak a tehetséges fiatalok felfedezésére is. Ehhez az állami ellátórendszeren túl szükség van az egyházi és civil szervezetek támogatására, mivel azzal, hogy kézen fogják a gyermekeket, elkísérik őket addig, amíg a hivatalos segítségnyújtás nem ér el, értve ez alatt a lelki támaszt és azokat az eseteket, amelyekre nincs intézményesített formában segítségi lehetőség, olyan eszközök felhasználásával, melyek egy hivatali szervezetrendszeren belül nem alkalmazhatóak.

Összességében úgy vélem, fontos, hogy mind a jogrendszer, mind az állam az alapelvek betartásával biztosítsa, hogy minden gyermek boldogságban nőhessen fel. Az ehhez szükséges egyenlő esélyek biztosításához fontos lenne minden hátrányos helyzetű térségben ugyanazkat a kitörési lehetőségeket biztosítani. Például egy szegregált telepen, ha a Biztos Kezdet Gyermekház, a Kedvesház- vagy a tanoda program jelen lenne, és közösségi házak életvezetési klubokat tartanának, és így a gyermekjóléti szolgálatok pedig ügyintézési és érdekképviselői munkája kiteljesedhetne, lecsökkenne a kiemelő gyermekek száma, út nyílna a fiataloknak a felsőoktatásba, és csökkenne a közfoglalkoztatottság és a munkanélküliség.

Egy integrációs program akkor már sikeres, ha egy embert is képes felemelni, azonban nyilvánvalóan a közigazgatásnak arra kell törekednie, hogy minél nagyobb számú rászoruló minél hatékonyabban segíthessen. Reagan elnök szavaival élve: „Nem tudunk mindenkin segíteni, de mindenki tud segíteni valakin.” A kiemelkedő fiatalok gyakran segítő szakmában helyezkednek el, ők így hitelesebben tudnak sorstársaiknak példát adni.

Bízom abban, hogy a felzárkóztatás szükségességének felismerésével a társadalom szemléletmódja is átalakuláson esik át, felismerve, hogy egy gyermekért is érdemes áldozatokat hozni, és ez elvezet majd a felvetett problémák feloldásához.

BIBLIOGRÁFIA:

DIÓ Zoltán – ESZIK Zoltán - NAGYNÉ VARGA Ilona – SIDLOVICS Ferenc - SZOMOR Éva: *Biztos Kezdet Füzetek 1.* (Budapest: Jász-Nagykun-Szolnok megye Esély Szociális Közalapítványa Regionális Szellemi Forrásközpont)

DR. FILÓ Erika – KATONÁNÉ PEHR Erika: *Gyermei jogok, gyermekvédelem* ³(Budapest: HVG – Orac 2009)

HERCZOG Mária: *Gyermekevédelmi kézikönyv* (Budapest: KJK-Kerszöv 2001)

JOBBÁGYI Gábor: *Személyi és családjog 3* (Budapest: Szent István Társulat 2010)

KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: *Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék 2009)

KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: „Az oktatási szegregáció okai, következményei és ára” in: *Esélyegyenlőség –deszegregáció –integráló pedagógia* (Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság 2008)

MIHALICZ Csilla: „Három napon túl is tart még a „cserdi csoda” *Nők Lapja* 2014/11. március 12. 20-23.

RAJZINGER Ágnes – VARJÚ Gabriella- ZEMPLÉNYI Adrienne: „A közfoglalkoztatás – esély, jog vagy stigma“ in: *Pajzsuk a törvény* (szerk.: HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté, Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala 2013)

RÓZSÁS Eszter: *A gyermekjogok tartalma, érvényesülése és védelme* (Pécs: Doktori értekezés, 2008) ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/rozsas-eszter/rozsas-eszter-vedes-tezisek.pdf

DR. VECZKÓ József: *A gyermekvédelem pszichológiai és pedagógia alapjai* (Budapest: Tankönyvkiadó, 1990)

Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatala: *Református Cigánymisszió* (Budapest: Missziói Iroda, 2014)

Romakérdés az integráció csapdájában (szerk. BÖSZÖRMÉNYI Jenő, RÓZSA Mária, Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda 2000)

Jogszabályok

Alaptörvény

1989. évi ENSZ Gyermekjogi Egyezmény

1997. évi XXXI. törvény - Gyermekvédelmi törvény

Az örökbefogadást elősegítő és az örökbefogadás utánkövetését végző közhasznú szervezetek

tevékenységéről és működésük engedélyezéséről szóló 72/2014. (III. 13.) Korm. rendelet

Internetes források:

ALMÁSI Ferenc: *Romák és oktatás*, 112.

www.ak.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/atfk/apaczainapok/2012/10_Tradicionalitas_-_Modernitas_-_Pedagogiai_valosag.pdf

DR. BÍRÓ Endre: *Gyermeki eljárásjogok*

www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermeki_eljarasjogok.pdf

dr. FÁYNE DOMBI Alice: *Gyermekvédelmi prevenció* Szeged: 2011 www.jgypk.u-szeged.hu/tamopb/download/tananyag/Gyermekvedelmi_prevencio.pdf

KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság : *A nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák* (2011–2020) Budapest: 2011. romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf

PELLE János: „Pokol Bélát sötét jóslatairól kérdeztük“ *HVG*, 2010. szeptember 13. hvg.hu/velemenyt/20100913_pokol_bela_demografia/#anqn10

SZÜDI János: „A gyermek mindenek felett álló érdeke” *Élet és Irodalom* XLIX. Évf. 43. szám, 2005. október 28. www.es.hu/szudi_janos;a_gyermek_mindenek_felett_allo_erdeke;2005-10-30.html

VIDA Gábor: „Fenntarthatóság és a tudósok felelőssége“ in: *Magyar Tudomány* 2007/12. 1600. epa.oszk.hu/00600/00691/00048/15.html

www.atv.hu/egyeb/20130308_a_vilag_leggazdagabb_emberei_masfelezer_ember_kezeben_5_4_billio_dollar

modernizacio.hu/old/data/9/03%20Gyermekj%F3l%E9ti%20szolg%E1ltat%E1s%20-%20prevenci%F3%2024o.pdf

A gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működtetése kapcsán a gyermek bántalmazásának felismerésére és megszüntetésére irányuló szektorsemleges egységes elvek és módszertan

www.kormany.hu/download/b/52/00000/gyermek%20b%C3%A1ntalmaz%C3%A1s%C3%A1nak%20felismer%C3%A9s%C3%A9re%20%C3%A9s%20megsz%C3%BCntet%C3%A9s%C3%A9re%20ir%C3%A1nyul%C3%B3%20egys%C3%A9ges%20elvek%20%C3%A9s%20m%C3%B3dszertan.pdf

unicef.hu/-/2-6-millio-gyermek-sullyedt-szegenysegbe

www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf

444.hu/2014/03/30/az-ombudsmani-jelentes-szerint-harommillio-szegeny-ember-el-magyarorszagon/

www.ajbh.hu/documents/10180/1210223/AJBH+Besz%C3%A1mol%C3%B3%202013/ef587a6b-5ae4-43ec-83d2-e3f335e6c4d1?version=1.0

www.gyermekek.jog haz.hu/dokumentumok/Gyermekek_jogi_kepviseloi_tevékenységek.pdf

emmiugyfelszolgalat.gov.hu/aktualitasok/intezkedesek-140101/aktualitasok-140107tldr

444.hu/2014/09/15/viszik-a-gyerekeket/

www.cwda.org/downloads/FamCarePolicyRep.pdf

www.parenthood.com/article/national_adoption_month_spotlights_teens_in_foster_care.html#.VFKfC4AYEfx

www.wp.kigyk.hu/gyermekotthoni-ellatas/specialis-gyermekotthoni-ellatas/

www.sos-childrensvillages.org/about-sos/who-we-are-%281%29/our-impact

www.sos.hu/hogyan-segitunk-mi/gyermekvedelem

www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Tajekoztatok/Fovarosi_gyermekotthonok_bemutatok/beke_bemutato.pdf

www.gitanos.org/upload/62/47/guide_roma_families_hu.pdf

www.nevtudphd.pte.hu/files/tiny_mce/Vedések/2012/disszertacio_szucs_norbert_.pdf

tanodaplatform.hu/?page_id=19

www.degyfk.hu/rszk/

www.nidirect.gov.uk/sure-start-services

www.kedveshaz.hu/

www.biri.hu/files/Biri%20H%C3%ADrmond%C3%B3/XI.%20%C3%A9vfolyam%202.%20sz%C3%A1m%202011.%20j%C3%BAlius.pdf

www.nyirbator.hu/files/_nyirbatorvaros/download_files/515/HEP2013Nyirbator.pdf

www.batonyterenye.hu/btpictures/cikkekhez/dok/tipus_3/cikk_8620/B_tony_IVS_2013.pdf_1index.hu/belfold/2013/10/25/szakacsi/

www.onkormanyzat.mti.hu/hir/2785/nyiregyhaza_is_bekapcsolodik_a_romak_kozigazgatásban_kerulet_tamogato_programba

autonomia.hu/sites/default/files/v2_files/documents/277/osszegzes_telepes_szmuhely_19_oldalas_osszegzes_es_eloadasok_kivonata.pdf

www.voroskereszt.hu/hireink/124-2011-evi-hirek/1061-egyeduelallo-vetmag-program-indul-

[a-videki-szegenyseg-felszamolasara.html](#)

[www.napi.hu/magyar_gazdasag/kozmunkaval_nem_lehet_a_melyszegenysegbol_kikerulni.586540.html](#)

[www.szentferencalapitvany.org/wp-](#)

[content/uploads/2014/10/Csaba_testver_Nagy_Csaladja.pdf](#)

[www.remenyhir.hu/hu/node/53](#)

[www.szon.hu/foldreszallt-gorogszallasi-ciganyok/2462931](#)

[www.romnet.hu/hirek/2010/10/14/sikeresszeretetszolgalatintegraciosprogramjaamonori_ciganytelepen](#)

[www.menedekalapitvany.hu/](#)

[www.menedekalapitvany.hu/szolgalati-terulet/menedekvaros-csaladok-atmeneti-otthona](#)

[www.menedekalapitvany.hu/szolgalati-terulet/vedett-otthon-nevelocsaladok-kozossege-necsak](#)

[www.bagazs.org/hu/](#)

[cigany-orvoskepzes.eu/informacio/](#)

[agotaalapitvany.hu/hu/alapitvanyrol](#)

[www.agotaalapitvany.hu/uj/hu/bemutakozas/kaszpem_kezikonyvek](#)

[www.bage.hu/](#)

[www.gyerekszemegyesulet.hu/](#)

[bocs.hu/3part/gans-01-17.htm](#)

[http://www.gyermek.jog haz.hu/dokumentumok/Gyermeki_jogok_ervenyesulese.pdf](#)